

บทที่ 4

สภาพการตั้งถิ่นฐานของเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน

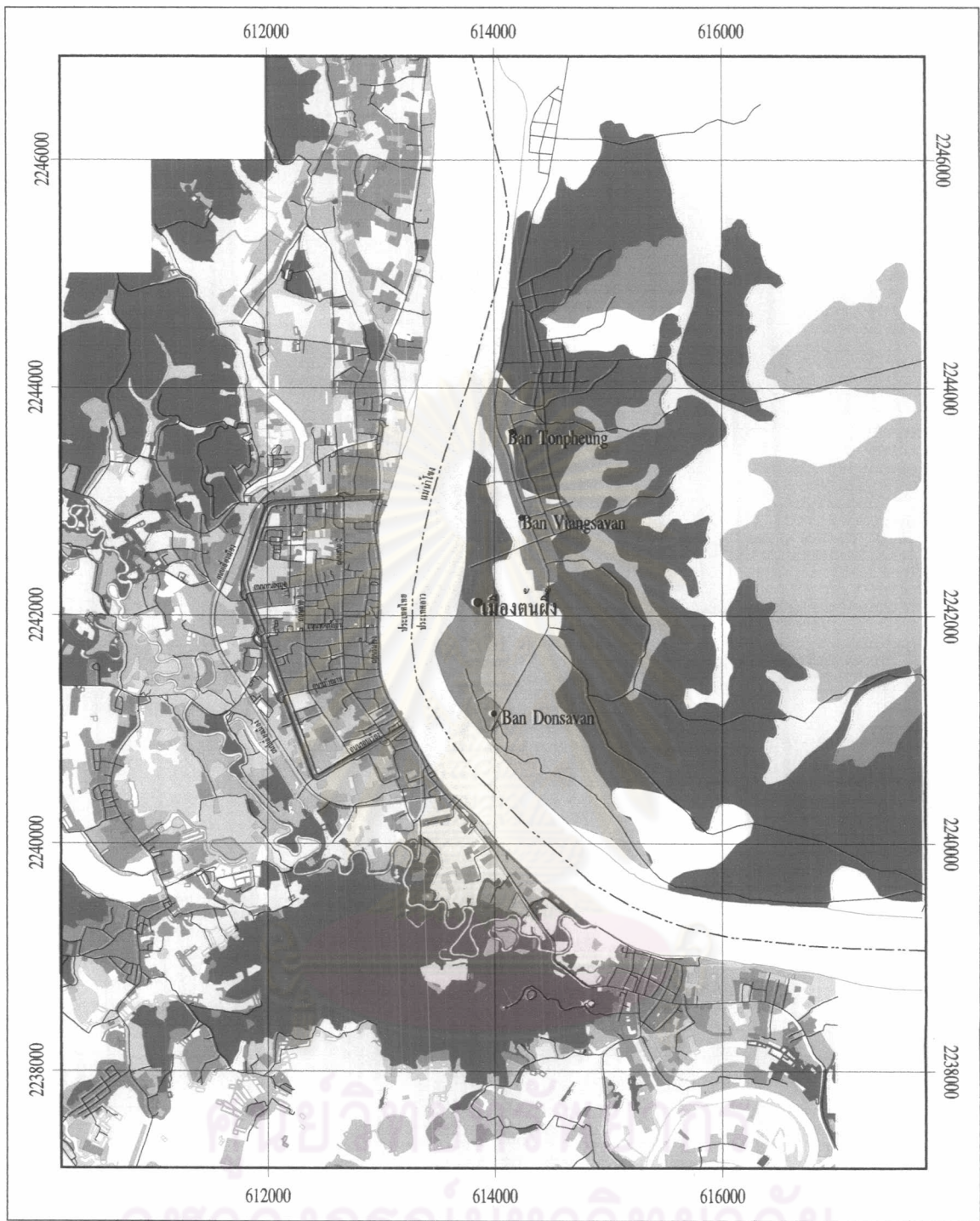
จากการศึกษาลักษณะทั่วไป ประวัติความเป็นมา ตลอดจนลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมในบทที่ 3 ที่ผ่านมา เป็นการศึกษาเบื้องต้นเพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจภาพรวมของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งการวิเคราะห์ในบทนี้จะเป็นการศึกษาถึงสภาพการตั้งถิ่นฐานของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน ในประเด็น/รายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้คือ การใช้ประโยชน์ที่ดิน สภาพอาคารและสิ่งปลูกสร้าง สภาพการถือครองที่ดิน ลักษณะสถาปัตยกรรม และสรุปถึงเอกลักษณ์และคุณค่าของเชียงใหม่ที่เป็นข้อดีที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ในด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม รวมถึงด้านจิตภาพ ซึ่งการศึกษาในบทนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของการพิจารณาเพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเชียงใหม่ต่อไป

4.1 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

4.1.1 สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบัน

อำเภอเชียงใหม่มีพื้นที่ทั้งหมด 544 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 364,250 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.47 ของพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นพื้นที่เพื่ออยู่อาศัย(ชุมชนเมือง) ประมาณ 3.79 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 13,113 ไร่ โดยการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่ของอำเภอเชียงใหม่เป็นพื้นที่ป่าไม้ ถึงร้อยละ 42.86 รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 39.81 เนื่องจากภูมิประเทศโดยทั่วไปของอำเภอเชียงใหม่เป็นที่ราบลุ่มสลับกับเนินเขา และมีแม่น้ำหลายสายไหลผ่าน ทำให้มีพื้นที่เหมาะสมสำหรับการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาข้าว นอกจากนี้ยังมีพื้นที่บางส่วนมีสภาพเป็นดินทราย จึงเหมาะสมต่อการปลูกพืชไร่เช่น ยาสูบ ข้าวโพด และมันสำปะหลัง เป็นต้น ส่วนที่เหลือจะเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ พื้นที่ว่าง คิดเป็นร้อยละ 13.54 ตามลำดับ(แผนที่ 4.1)

เทศบาลตำบลเวียงเชียงใหม่ มีพื้นที่ทั้งสิ้น 2.26 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเมืองชั้นในบริเวณพื้นที่ราบ โดยมีทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1016 (พหลโยธิน)ตัดผ่านกลางชุมชนและมีแม่น้ำไหลผ่านชุมชนทางด้านทิศตะวันออก มีแนวกำแพงเมืองโบราณล้อมรอบด้านทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ จึงทำให้มีการตั้งถิ่นฐานค่อนข้างหนาแน่น ในบริเวณหมู่ที่ 3 โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งถนนพหลโยธิน(หมายเลข 1016)และถนนริมโขง(หมายเลข 1124) โดยลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมีลักษณะการตั้งบ้านเรือนคล้าย

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน จังหวัดเชียงราย

แผนที่ 4.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง

คำอธิบายสัญลักษณ์

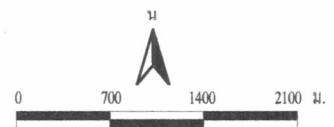
ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน

	พื้นที่เมือง		นา
	ไร่		ที่ว่าง/ที่รกร้าง
	สวน		พื้นที่ป่า

ที่มา : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงรายและจากการแปลภาพถ่ายทางอากาศปี 2546

นายยุทธนา พุยงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

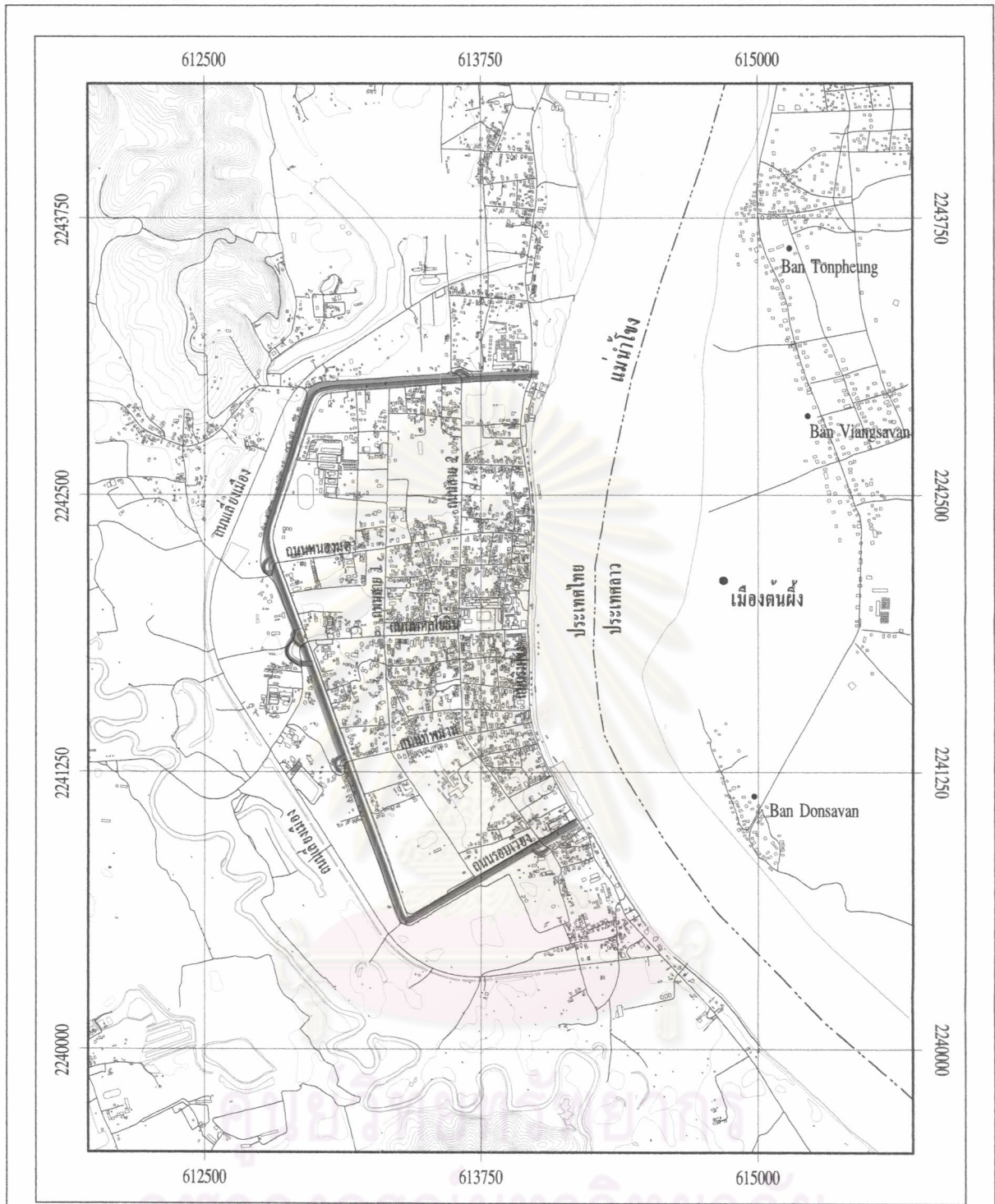

ตารางกริด ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนในปัจจุบัน ดังนี้ (แผนที่ 4.2)

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย มักกระจายตัวอยู่ทั่วไปในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน และพื้นที่โดยรอบ(แผนที่ 4.3) โดยเกาะกลุ่มหนาแน่นในเขตกำแพงเมืองเก่าเวียงแสน โดยเฉพาะบริเวณรอบ ๆ ศูนย์กลางเก่าของเมืองเป็นส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 ซึ่งถือว่าเป็นบริเวณศูนย์กลางการค้าของเมืองในอดีตและขยายตัวเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องภายในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนเนื่องจากเป็นชุมชนโบราณ ประกอบกับในปัจจุบันได้ถูกกำหนดบทบาทให้เป็นเมืองท่องเที่ยว และเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของจังหวัดเชียงราย และของประเทศภายใต้การดูแลของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงทำให้มีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นในเมืองเวียงแสนเป็นจำนวนมาก จึงส่งผลทำให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก โดยลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเมืองเวียงแสนปัจจุบันจะเป็นแบบผสมผสาน

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรม อยู่หนาแน่นบริเวณตอนกลางของเมืองเก่าเวียงแสนซึ่งถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการค้าของเมืองเวียงแสนในอดีตได้แก่ สองฟากของถนนพหลโยธิน ถนนริมโขง และถนนสาย 2 ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่ได้แก่ ตลาดสดเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน ธนาคาร ร้านทอง ร้านอาหาร ร้านขายของชำ ร้านขายวัสดุก่อสร้าง ปัมน้ำมันและบริการต่าง ๆ ภายในเมือง เป็นต้น นอกจากนั้นยังกระจายตัวอยู่ทั่วไปในพื้นที่ชุมชน และถนนสายหลักต่าง ๆ ของเมือง ในปัจจุบันชุมชนพบว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจของเมืองมีการขยายตัวไปทางทิศใต้ของถนนริมโขงมากขึ้น เนื่องจากมีการพัฒนาบริเวณดังกล่าวให้เป็นศูนย์กลางการขนส่งสินค้าทางน้ำมีการก่อสร้างท่าเทียบเรือรับส่งสินค้า บริเวณฝั่งตะวันออกของถนนริมโขงทางกำแพงเมืองด้านทิศใต้ ซึ่งมีการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ต่าง ๆ กระจายตัวไปตลอดแนวถนนริมโขง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรมส่วนใหญ่จะเพิ่มขึ้นในบริเวณโดยรอบโครงการก่อสร้างท่าเทียบเรือแห่งใหม่

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและคลังสินค้า ภายในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสนส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมบริการขนาดเล็กหรืออุตสาหกรรมในครัวเรือน และโกดังสินค้าที่กระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ชุมชน เช่น อู่ซ่อมรถยนต์ ร้านขายวัสดุก่อสร้าง โกดังสินค้าขนาดเล็ก สำหรับอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่จะเป็นอุตสาหกรรมต่อเนื่องจากการเกษตร และอุตสาหกรรมต่อเนื่องกับกิจกรรมการค้าชายแดน ได้แก่ โรงสีข้าว โรงรับซื้อพืชผลทางการเกษตร โรงบ่มไບยาสูบ โรงงานผลิตวัสดุก่อสร้าง และโกดังรับส่งสินค้าขนาดใหญ่ จะตั้งอยู่ทั้งภายในและภายนอกชุมชนบริเวณถนนเลียบริมเมืองและถนนริมโขงโดยเฉพาะบริเวณท่าเทียบเรือแห่งใหม่ โดยที่ตั้งของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่จะอยู่ริมถนนและแหล่งน้ำเป็นหลัก

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน จังหวัดเชียงราย

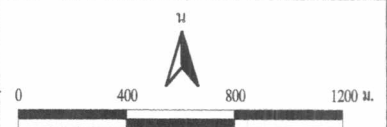
แผนที่ 4.2 การตั้งถิ่นฐานของเมืองเชียงแสนในปัจจุบัน

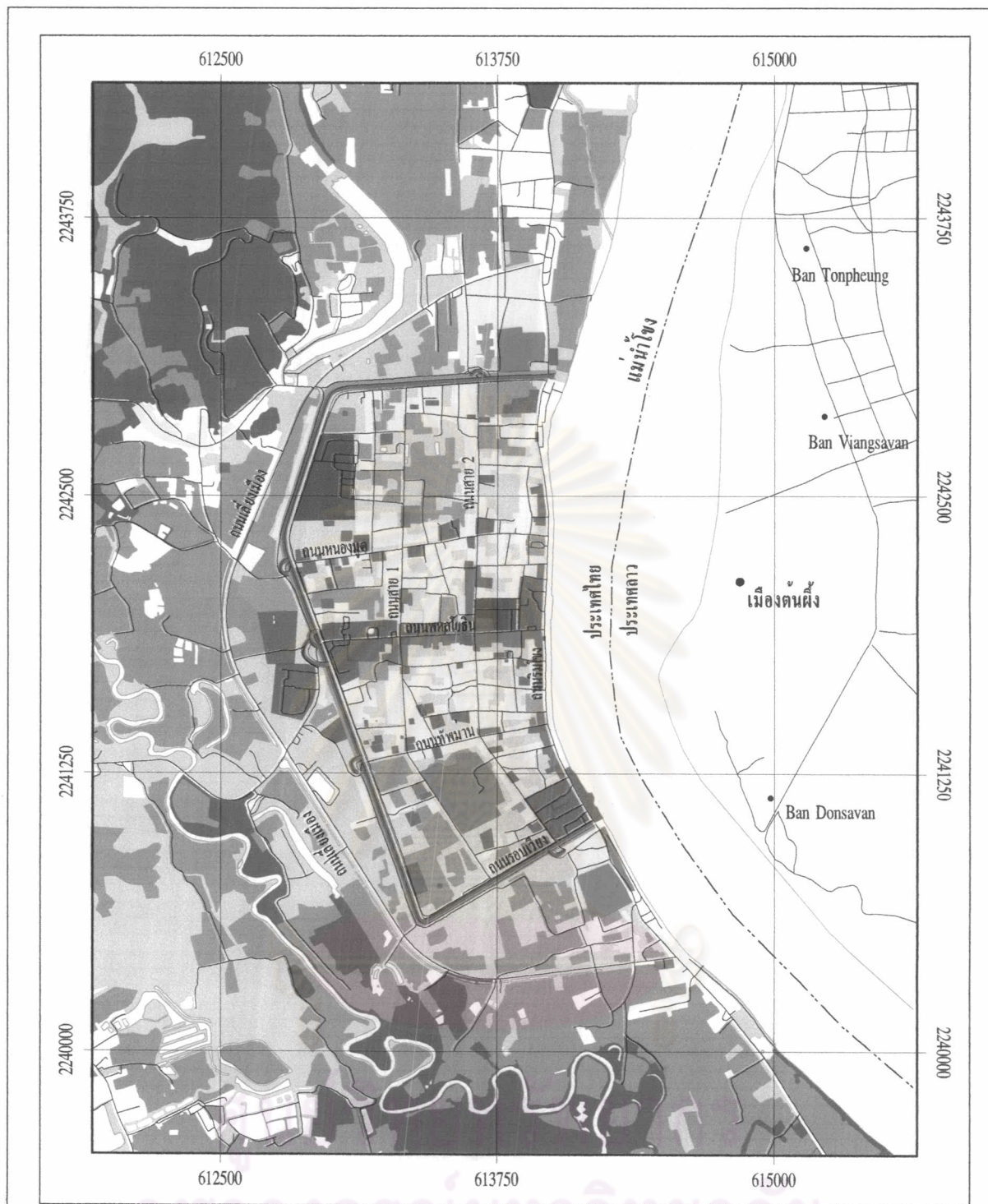
คำอธิบายสัญลักษณ์

	พื้นที่ศึกษา (กำแพงเมือง)		คูเมือง
	เขตประเทศ		เส้นชั้นความสูง
	ถนน		หนองน้ำ
	แม่น้ำ		สิ่งปลูกสร้าง

ที่มา : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงราย

นายยุทธนา พุยงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน จังหวัดเชียงราย

แผนที่ 4.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินในเมืองเชียงแสน

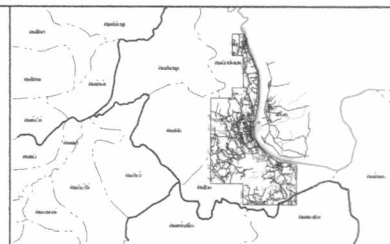
คำอธิบายสัญลักษณ์

ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ที่พักอาศัย	สถานศึกษา	เกษตรกรรม
พาณิชยกรรม	ศาสนสถาน	พื้นที่ป่า
อนุสาวรีย์และคลังสินค้า	โบราณสถาน	
ราชการ	ที่ว่าง/ที่รกร้าง	

ที่มา : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงรายและจากการสำรวจ(วันที่ 20 มิ.ย. 2546)

นายยุทธนา พุขยงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันราชการ ซึ่งสถานที่ราชการส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงใหม่ ซึ่งสถานที่ราชการที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ได้แก่ ที่ทำการเทศบาลตำบลเวียงเชียงใหม่ ที่ว่าการอำเภอเชียงใหม่ สถานีตำรวจภูธร อำเภอเชียงใหม่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ หน่วยศิลปากรที่ 5 (โครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่) และสำนักงานเกษตรอำเภอเชียงใหม่ เป็นต้น

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันการศึกษา สถานบันการศึกษาภายในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงใหม่ ประกอบไปด้วยโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา 2 แห่ง คือ วิทยาลัยราชประชานุเคราะห์ 15 และโรงเรียนเชียงใหม่วิทยาคม นอกจากนี้ยังมีศูนย์การศึกษา ก่อนวัยเรียนและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กอีก 2 แห่ง

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันศาสนา โดยในพื้นที่ชุมชนมีวัดในพุทธศาสนาอยู่ 4 แห่งคือ วัดพระเจ้าล้านทอง วัดพระธาตุเจดีย์หลวง วัดผ้าขาวป่าน และวัดปงสนุก นอกจากนี้ยังมีวัดที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงได้แก่ วัดพระธาตุจอมกิติ วัดป่าสักหางเวียง ฯลฯ

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทโบราณสถาน ประกอบด้วยคูเมือง กำแพงเมือง และตัวโบราณสถานที่เป็นสถาปัตยกรรมตลอดจนเป็นดินที่กระจายอยู่ทั่วไปในเขตเมืองเก่าเชียงใหม่ ได้แก่ บริเวณสองฝากถนนพหลโยธิน ถนนริมโขง ถนนทัพพาน และถนนหนองมูล โดยโบราณสถานส่วนใหญ่จะถูกล้อมรอบไปด้วยอาคารบ้านเรือนของราษฎร ส่วนบริเวณพื้นที่กลางเมือง ซึ่งถัดจากบริเวณแนวถนนพหลโยธินและถนนริมโขง เข้ามาทางทิศตะวันตก โบราณสถานบริเวณนี้จะถูกล้อมรอบด้วยพื้นที่ที่เป็นอาคารบ้าง สวนหรือที่รกร้างบ้าง ส่วนโบราณสถานที่อยู่นอกเขตกำแพงเมืองส่วนใหญ่จะอยู่ในสถานทูตโทรมถูกทิ้งรกร้างมีวัชพืชขึ้นปกคลุม

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทนันทนาการและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่นันทนาการและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของคนในเมืองเชียงใหม่ส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่บริเวณ ริมแม่น้ำโขง ที่ว่างบริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอเชียงใหม่และสนามเด็กเล่น บริเวณริมแม่น้ำโขง ในการเดินเล่นและออกกำลังกาย พักผ่อน และเล่นกีฬาต่าง ๆ นอกจากนี้ประชาชนบางส่วนยังใช้พื้นที่โล่งภายในวัด และสนามกีฬาภายในโรงเรียนเพื่อใช้ในการออกกำลังกาย และพักผ่อนอีกด้วย

การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม ในปัจจุบันภายในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงใหม่ ยังมีพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณรอบกำแพงเมืองเก่าทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือและทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำขัง ทำให้ยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมอยู่ถึงปัจจุบัน ซึ่งพื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่ จะเป็นสวนผลไม้ และพืชไร่

4.1.2. การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองเชียงใหม่จากภาพถ่ายทางอากาศ ที่เก่าที่สุดซึ่งถ่ายในปี พ.ศ. 2497 ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2520 ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2539 และปีล่าสุด พ.ศ. 2545 พบว่าเมืองเชียงใหม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นอย่างมากในช่วง 48 ปีที่ผ่านมา

โดยในปี พ.ศ. 2497 เมืองเชียงใหม่สามารถเดินทางเข้าถึงโดยใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1016 ซึ่งแยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) ผ่านทางอำเภอแม่จันเข้าสู่ตัวเมืองเชียงใหม่ที่ประตูป่าสัก โดยเส้นทางคมนาคมที่ใช้ในการเดินทางของประชาชนในเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้นคือ ถนนพหลโยธิน ถนนหนองมูล ถนนทัพม่าน ถนนสาย 2 ถนนรอบเวียง (ซึ่งถือได้ว่าเป็นถนนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นแนวถนนโบราณที่สร้างขึ้นพร้อมกับการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ในอดีต) และถนนริมโขง สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองเชียงใหม่โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าไม้โดยเฉพาะพื้นที่ป่าสัก

รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรเนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมและหาของป่าเพื่อใช้ในการยังชีพเป็นหลัก โดยพื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่พบอยู่บริเวณทิศตะวันออกของกำแพงเมืองทางประตูหนองมูล และประตูทัพม่าน ซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเกษตรแต่มีพื้นที่ค่อนข้างจำกัด จึงทำให้ประชาชนโดยส่วนใหญ่เข้าไปทำการเกษตรในพื้นที่ฝั่งลาวเป็นจำนวนมาก เนื่องจากพื้นที่ฝั่งไทยนั้นมีที่ราบค่อนข้างน้อยและพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าสักรกทึบทำให้ยากต่อการเพาะปลูก ซึ่งพื้นที่ฝั่งลาวส่วนใหญ่จะมีที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ แม้บางพื้นที่จะเป็นที่ลาดเชิงเขาแต่ก็สามารถปลูกข้าวไร่ได้ ส่วนในบริเวณพื้นที่ราบจะปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อใช้ในการอุปโภคภายในครัวเรือน นอกจากนั้นอาชีพที่มีความสำคัญอีกอย่างหนึ่งของประชาชนในเมืองเชียงใหม่คือ การเลี้ยงสัตว์ โดยจะมีการจัดสรรพื้นที่สำหรับเป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ของชุมชนไว้อย่างชัดเจน เรียกว่า “ทุ่งเลี้ยงสัตว์” แต่เดิมเรียกว่า “ป่าห้วยเกียง” ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 3,125 ไร่ ประกอบด้วย หนองน้ำ ทุ่งหญ้า ป่าไผ่ และล้อมรอบด้วยพื้นที่ป่าสัก โดยมีอาณาเขตทางทิศเหนือจดแนวกำแพงเมืองเก่าเชียงใหม่ ทิศใต้จดบ้านห้วยเกียง ทิศตะวันตกจดแนวเทือกเขาและทิศตะวันออกจดแม่น้ำโขง โดยบริเวณทุ่งเลี้ยงสัตว์จะมีการจดทะเบียนเป็นที่ดินสาธารณะกับทางราชการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2460 สันนิษฐานว่า สาเหตุที่ต้องมีการขึ้นทะเบียนกับทางราชการ เป็นเพราะต้องการให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินในการเลี้ยงสัตว์ไปทั่วทุกหัวลาน ซึ่งการเลี้ยงสัตว์ในช่วงนี้ถือว่ามีความสำคัญสำหรับชุมชนแถบนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากในอดีตการเดินทางภายในเมืองเชียงใหม่มี 2 รูปแบบ คือ การเดินทางโดยเรือผ่านทางแม่น้ำโขง และการเดินเท้า ซึ่งการเดินทางนั้นจำเป็นต้องอาศัยแรงงานสัตว์ในการขนส่งสัมภาระ โดยการซื้อขายวัวควายภายในเมืองเชียงใหม่นั้น

จะมีพ่อค้าจากเมืองเชียงใหม่และลำปาง เข้ามาซื้อขายภายในเมืองเชียงใหม่ โดยพ่อค้าส่วนใหญ่ จะเดินทางเข้ามาซื้อในช่วงก่อนฤดูทำนา¹

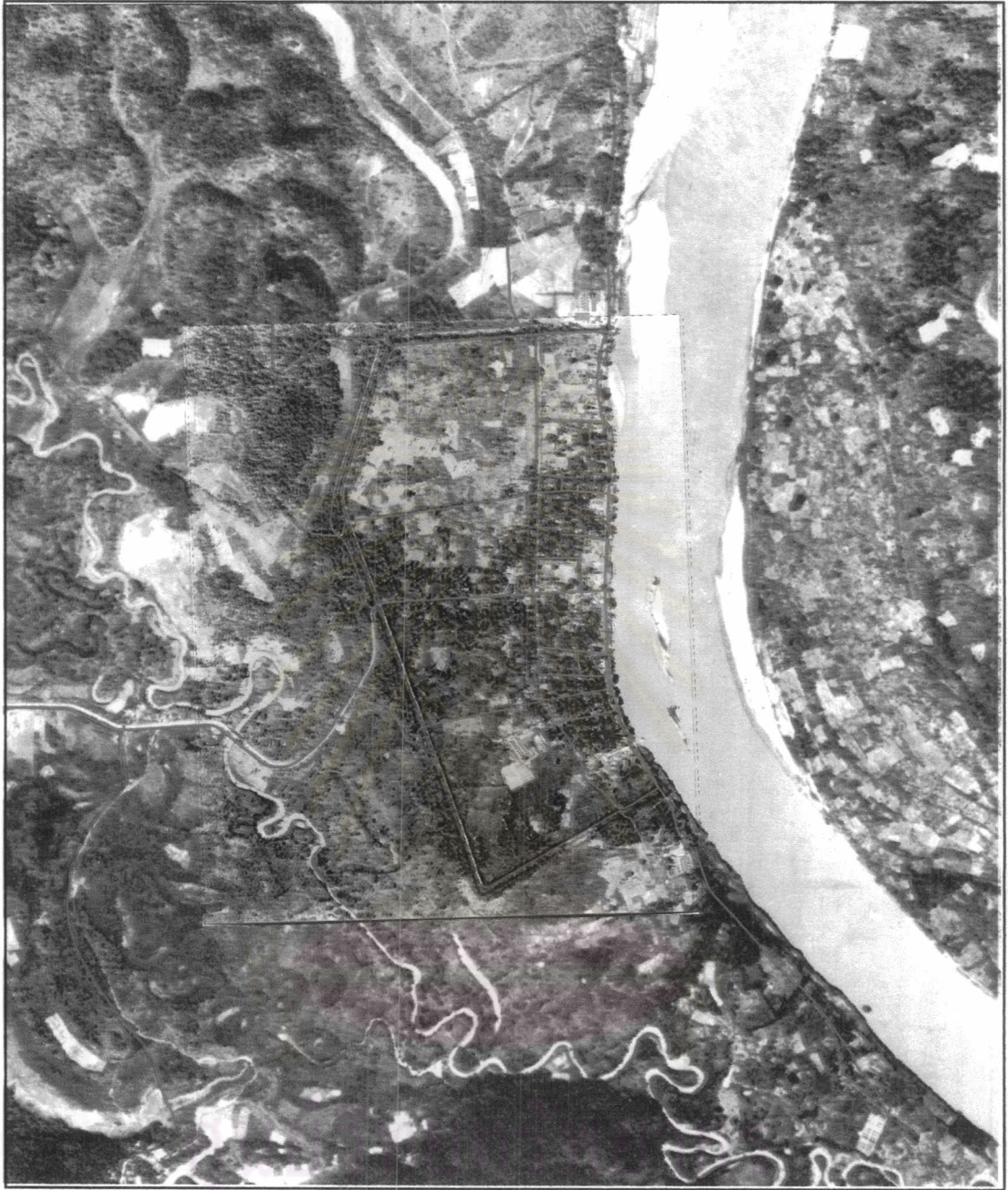
ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรม มีความหนาแน่นบริเวณ รอบ ๆ ตลาดสดเมืองเชียงใหม่และกระจายตัวอยู่ทั่วไปบริเวณถนนริมโขง และถนนสาย 2 การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทสถาบันราชการและสถาบันการศึกษานั้นอยู่บริเวณสองฝากถนนพหลโยธิน และถนนริมโขง ซึ่งสถาบันราชการในสมัยนั้นมีเพียงไม่กี่แห่ง ได้แก่ที่ว่าการอำเภอเชียงใหม่ สถานี ตำรวจภูธร และสำนักงานยาสูบ เป็นต้น โดยมีสถาบันการศึกษาเพียง 1 แห่ง คือ โรงเรียนเวียงเก่า(ปัจจุบันคือ โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 15) นอกจากนี้ในช่วงปี พ.ศ.2486 เป็นต้นมา การค้าขายใบยาสูบได้รับความนิยมเป็นอย่างมากส่งผลทำให้มีการตั้งสถานีบ่มใบยาสูบขึ้นในเมืองเชียงใหม่ 3 แห่ง คือ สถานีบ่มใบยา(ทัพม่าน) สถานีบ่มใบยาหัวเวียงและสถานีบ่มใบยาหางเวียง เพื่อรองรับผลผลิตจากประชาชนในเมืองเชียงใหม่และพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งทำให้ประชาชนในเมืองเชียงใหม่หันมาปลูกยาสูบเป็นจำนวนมากเนื่องจากการปลูกยาสูบมีราคาดีมากกว่าการทำเกษตรกรรมอื่น โดยส่วนใหญ่ประชาชนจะข้ามฟากไปปลูกยาสูบบริเวณพื้นที่ฝั่งลาวเนื่องจากมีพื้นที่ในการเพาะปลูกเหลือเฟือ ซึ่งข้าราชการฝั่งลาวจะมาเก็บภาษีในการใช้พื้นที่ในการปลูกยาสูบ ประมาณ 300 กีบ/ไร่ ซึ่งคิดเป็นเงินไทยประมาณ 9 บาท/ไร่ ซึ่งถือว่าราคาถูกเมื่อเทียบกับผลประโยชน์จากการขายยาสูบ² (แผนที่ 4.4)

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินระหว่างปี พ.ศ.2497-2520 พบว่า เมืองเชียงใหม่มีการพัฒนาพื้นที่มากขึ้นโดยเฉพาะการพัฒนาโครงข่ายคมนาคม กล่าวคือ มีการสร้างถนน รพช. ทางด้านเหนือของเมืองเชียงใหม่โดยเลียบไปตามลำน้ำโขง ผ่านบริเวณสามเหลี่ยมทองคำไปอำเภอแม่สาย และก่อสร้างถนน รพช. ทางด้านใต้ของเมืองเชียงใหม่โดยเลียบไปตามแม่น้ำโขง ผ่านบ้านเชียงแสนน้อยไปอำเภอเชียงของขึ้นทำให้การเดินทางเข้าเมืองเชียงใหม่สะดวกขึ้นกว่าเดิม มีถนน รพช. บ้านจอมกิตติ-บ้านแม่คำทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของเมือง และมีการก่อสร้างถนนภายในเมืองเพิ่มขึ้นอีกสองเส้น คือ ถนนสาย 1 และถนนรอบกำแพงเมืองด้านนอก

โดยการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมทั้งในเขตเมืองและนอกเมืองเชียงใหม่มีแนวโน้มขยายตัวมากขึ้นเป็นอย่างมากเมื่อเทียบกับปี พ.ศ.2497 อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากในช่วงปีพ.ศ. 2518 ประเทศลาวได้เข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช

¹ สัมภาษณ์นายหนานวงษ์ วงษ์ษา อายุ 85 ปี (วันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ.2546) และนายทองดี พยุยงค์ อายุ 83 ปี (วันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ.2546)

² สัมภาษณ์นายหนานวงษ์ วงษ์ษา อายุ 85 ปี (วันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ.2546)

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน จังหวัดเชียงราย

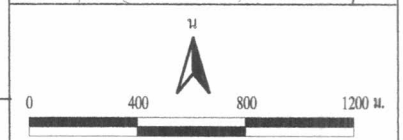
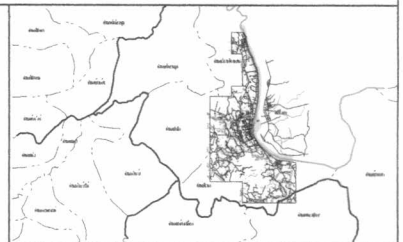
แผนที่ 4.4 สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองเชียงแสนและพื้นที่โดยรอบ ในปี 2497

คำอธิบายสัญลักษณ์

- แนวนอน
- อาคารและสิ่งปลูกสร้าง

ที่มา : จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศปี 2497

นายชุตานา พุขยงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มาเป็นการปกครองในระบบคอมมิวนิสต์ โดยได้มีนโยบายห้ามคนไทยข้ามฝั่งเข้ามาทำกินในพื้นที่ฝั่งลาวเหมือนในอดีตอีก จึงทำให้คนไทยส่วนใหญ่ที่เคยมีพื้นที่เกษตรกรรมในฝั่งลาวต้องหันมาแผ้วถางพื้นที่ที่รกร้างและพื้นที่ป่าไม้ในพื้นที่ฝั่งไทยเพื่อทำการเกษตรแทน โดยเฉพาะบริเวณทุ่งเลี้ยงสัตว์มาใช้ประโยชน์ในการเกษตรเช่น ทำนา และปลูกยาสูบ เป็นต้น

ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย และพาณิชยกรรมมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น โดยส่วนใหญ่ยังคงกระจายตัวอยู่โดยรอบศูนย์กลางเก่าของเมืองเชียงใหม่ บริเวณตลาดสดเทศบาล(ถนนพหลโยธิน) ถนนริมโขง และบางส่วนของถนนทัพพ่านและถนนหนองมูล และมีแนวโน้มขยายตัวไปตามถนนสายหลักที่สำคัญต่าง ๆ ของเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณถนนสาย 2 และถนนสาย 1 นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2509 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ขึ้นในเมืองเชียงใหม่ ทำให้ประชาชนในเมืองเชียงใหม่บางส่วนอพยพไปอยู่บนพื้นที่สูงบริเวณวัดพระธาตุดอยกิตติ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเชียงใหม่ซึ่งต่อมาเกิดเป็นชุมชนขนาดเล็กขึ้นเรียกว่า “หมู่บ้านจอมกิตติ” และผลของการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองของลาวในปี พ.ศ.2518 ส่งผลทำให้มีการอพยพของประชาชนในฝั่งลาว(แถบริมฝั่งแม่น้ำโขง)และประชาชนบางส่วนในตำบลเวียงที่เคยเดินทางไปทำมาหากินในบริเวณฝั่งลาวต่างพากันมาตั้งรกรากยังฝั่งไทยมากขึ้น ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนออกไปเป็นจำนวนมาก เช่น เกิดชุมชนบ้านห้วยเกียงซึ่งแยกออกจากบ้านเวียงเหนือ บ้านป่าสักหางเวียงแยกออกจากบ้านเวียงใต้ และบ้านเชียงแสนน้อยแยกจากบ้านสบคำ เป็นต้น นอกจากนี้การขยายตัวของชุมชนในเมืองเชียงใหม่ยังมีสาเหตุมาจากการอพยพของแรงงานจากเมืองลำปาง พะเยา และแม่จัน เดินทางเข้ามาทำงานในโรงบ่มใบยา ซึ่งในแถบเวียงเก่ามีโรงบ่มใบยาตั้งอยู่ถึง 10 โรง ซึ่งการเข้ามาของกลุ่มแรงงานรับจ้างเหล่านี้นำไปสู่การมีครอบครัว แต่งงาน และการขยายที่อยู่อาศัย ที่ทำกินในเขตชุมชนเดิมออกไปมากขึ้น

นอกจากนี้ยังมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นสถาบันการศึกษาทางด้านเหนือเพิ่มขึ้นจากเดิมอีก 1 แห่ง คือ โรงเรียนเชียงแสนวิทยาคม และมีการสร้างศาสนสถานขึ้นทางด้านใต้ของเมืองเชียงแสนอีก 1 แห่ง คือวัดป่าสักหางเวียง (แผนที่ 4.5)

จากภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2539 ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงปีพ.ศ.2520-2539 พบว่าได้มีการก่อสร้างถนนเลียยเมืองซึ่งเป็นถนนลาดยาง แอสฟัลท์ 2 ช่องทางจราจร เพื่อเป็นถนนที่ใช้ในการรองรับการจราจรที่ไม่ต้องการผ่านเข้าตัวเมืองเชียงใหม่ และเป็นการลดปริมาณการจราจรที่จะวิ่งเข้าสู่เมืองโดยไม่จำเป็นเพื่อเป็นการลดปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับโบราณสถานที่อยู่ในเมืองเชียงแสน อันเนื่องมาจากแรงสั่นสะเทือนของรถที่วิ่งเข้าออกเมือง นอกจากนั้นยังทำการปรับปรุงถนน รพช.เดิมและก่อสร้างทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1209(ไปอำเภอแม่สาย) ทางด้านเหนือ และทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1129(ไปอำเภอเชียงของ) ทางด้านใต้ให้มีสภาพ

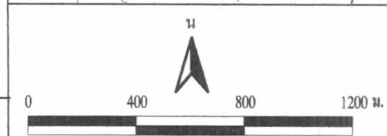
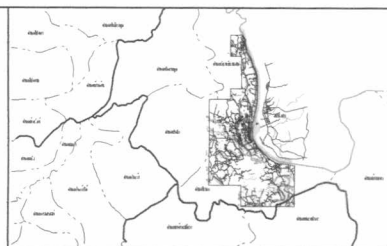
การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

แผนที่ 4.5 สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองเชียงใหม่และพื้นที่โดยรอบ ในปี 2520

คำอธิบายสัญลักษณ์

- เส้นทางคมนาคมปี พ.ศ.2497
- เส้นทางคมนาคมปี พ.ศ.2520
- อาคารและสิ่งปลูกสร้างในปี พ.ศ.2497
- อาคารและสิ่งปลูกสร้างในปี พ.ศ.2520 ที่เพิ่มจากปี พ.ศ.2497

ที่มา : จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศปี 2497 และ ปี 2520

นายยุทธนา พยุยงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การใช้งานที่ดินที่เพิ่มขึ้นกว่าเดิม นอกจากนั้นยังมีการก่อสร้างถนนสายย่อยต่าง ๆ เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อช่วยให้เกิดความสะดวกสบายในการเดินทางภายในเมืองเชียงใหม่ ตลอดจนสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยภายในเมืองเชียงใหม่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยกลุ่มอาคารบ้านเรือนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะกระจายตัวเป็นแนวยาวไปตามถนนสายสำคัญต่าง ๆ ภายในเมือง โดยเฉพาะบริเวณถนนสายหลักของเมือง มีอาคารบ้านเรือนตั้งกันอย่างหนาแน่น และมีแนวโน้มขยายตัวเข้าไปตามถนนสายย่อย ๆ ของเมืองมากขึ้น การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งได้แก่ โรงแรม เกสเฮาส์ ร้านอาหารและร้านขายของที่ระลึก ตลอดจนอุตสาหกรรมบริการเช่น ร้านซ่อมรถ ร้านขายวัสดุก่อสร้าง และปั้มน้ำมัน เกิดขึ้นในเมืองเชียงใหม่เป็นจำนวนมาก อันเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาให้เมืองเชียงใหม่ เป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งใหม่ของจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งตรงกับช่วงปีแห่งการท่องเที่ยวไทย ซึ่งการขยายตัวของกิจกรรมการค้าและบริการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นในเมืองเชียงใหม่ได้ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการบุกรุกพื้นที่สาธารณะและพื้นที่โบราณสถานต่าง ๆ ตามมาเป็นจำนวนมาก (แผนที่ 4.6)

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วง 6 ปีหลังระหว่างปีพ.ศ.2539-2545 พบว่าช่วงนี้เมืองเชียงใหม่เน้นการพัฒนาาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ภายในเมืองเป็นอย่างมากโดยเฉพาะการขยายถนนและปรับปรุงผิวการจราจรของถนนเกือบทุกสายภายในเมืองเชียงใหม่ให้เป็นถนนลาดยางและถนนคอนกรีตเพื่อรองรับปริมาณการจราจรที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคต ตลอดจนการขยายตัวของกลุ่มอาคารบ้านเรือนและกิจกรรมพาณิชยกรรมมีแนวโน้มขยายตัวออกไปนอกเมืองมากขึ้น โดยจะขยายตัวไปตามแนวถนนริมโขงทั้งด้านเหนือและทางด้านใต้ของเมือง และบริเวณด้านตะวันตกของถนนเลียงเมือง ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการค้าขายชายแดน เช่น บริษัทรับส่งสินค้า ร้านอาหารและร้านขายผลไม้เมืองหนาว โกดังสินค้า เป็นต้น ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาให้เมืองเชียงใหม่เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของจังหวัดเชียงใหม่ พร้อมทั้งการพัฒนาศูนย์กลางในการขนส่งสินค้าทางน้ำโดยมีการสร้างท่าเทียบเรือรับ-ส่งสินค้าบริเวณทางด้านใต้ของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินมีการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เกษตรกรรมไปเป็นที่อยู่อาศัย พาณิชยกรรม สถาบันราชการ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการเพิ่มขึ้นค่อนข้างมาก รวมทั้งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เช่น อุตสาหกรรมวัสดุก่อสร้าง อุตสาหกรรมแปรรูปผักและผลไม้ โกดังและคลังสินค้า (ICD) และอุตสาหกรรมอื่น ๆ นอกจากนี้การใช้ประโยชน์ที่ดินภายนอกตัวเมืองเก่าเชียงใหม่ทางด้านเหนือ มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ชุมชนมีขนาดใหญ่ขึ้นได้แก่ บริเวณชุมชนบ้านจอมกิตติ ชุมชนบ้านสบรวกและทางด้านใต้คือ ชุมชนบ้านสบคำ (แผนที่ 4.7)

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

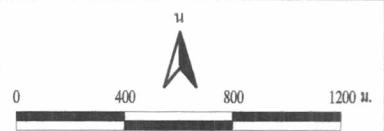
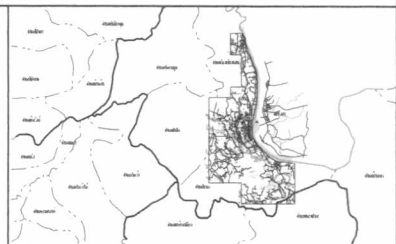
แผนที่ 4.6 สภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองเชียงใหม่และพื้นที่โดยรอบ ในปี 2539

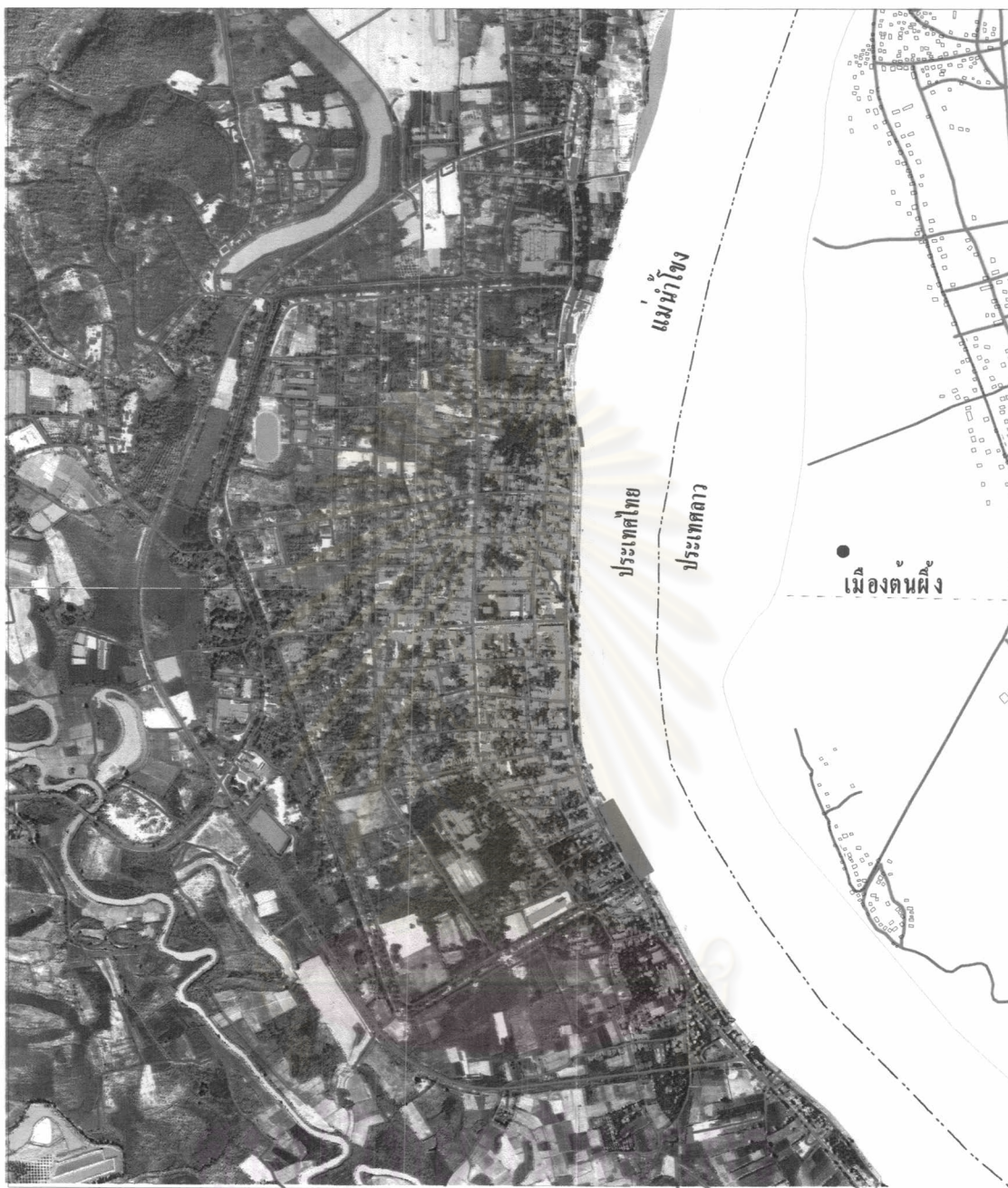
คำอธิบายสัญลักษณ์

- เส้นทางคมนาคมปี พ.ศ.2520
- เส้นทางคมนาคมปี พ.ศ.2539
- อาคารและสิ่งปลูกสร้างในปี พ.ศ.2520
- อาคารและสิ่งปลูกสร้างในปี พ.ศ.2539 ที่เพิ่มจากปี พ.ศ.2520

ที่มา : จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศปี 2539

นายยุทธนา พุขงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

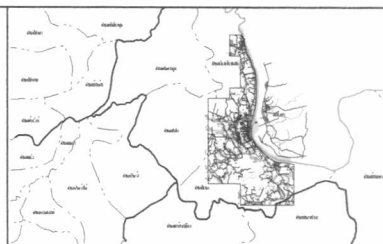
การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน จังหวัดเชียงราย

แผนที่ 4.7 การใช้ประโยชน์ที่ดินของเมืองเชียงแสนและพื้นที่โดยรอบ ในปี 2545

คำอธิบายสัญลักษณ์

- เส้นทางคมนาคมปี พ.ศ.2539
- เส้นทางคมนาคมปี พ.ศ.2545
- อาคารและสิ่งปลูกสร้างในปี พ.ศ.2539
- อาคารและสิ่งปลูกสร้างในปี พ.ศ.2545 ที่เพิ่มจากปี พ.ศ.2539

ที่มา : จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศปี 2545

นายยุทธนา พยุยงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

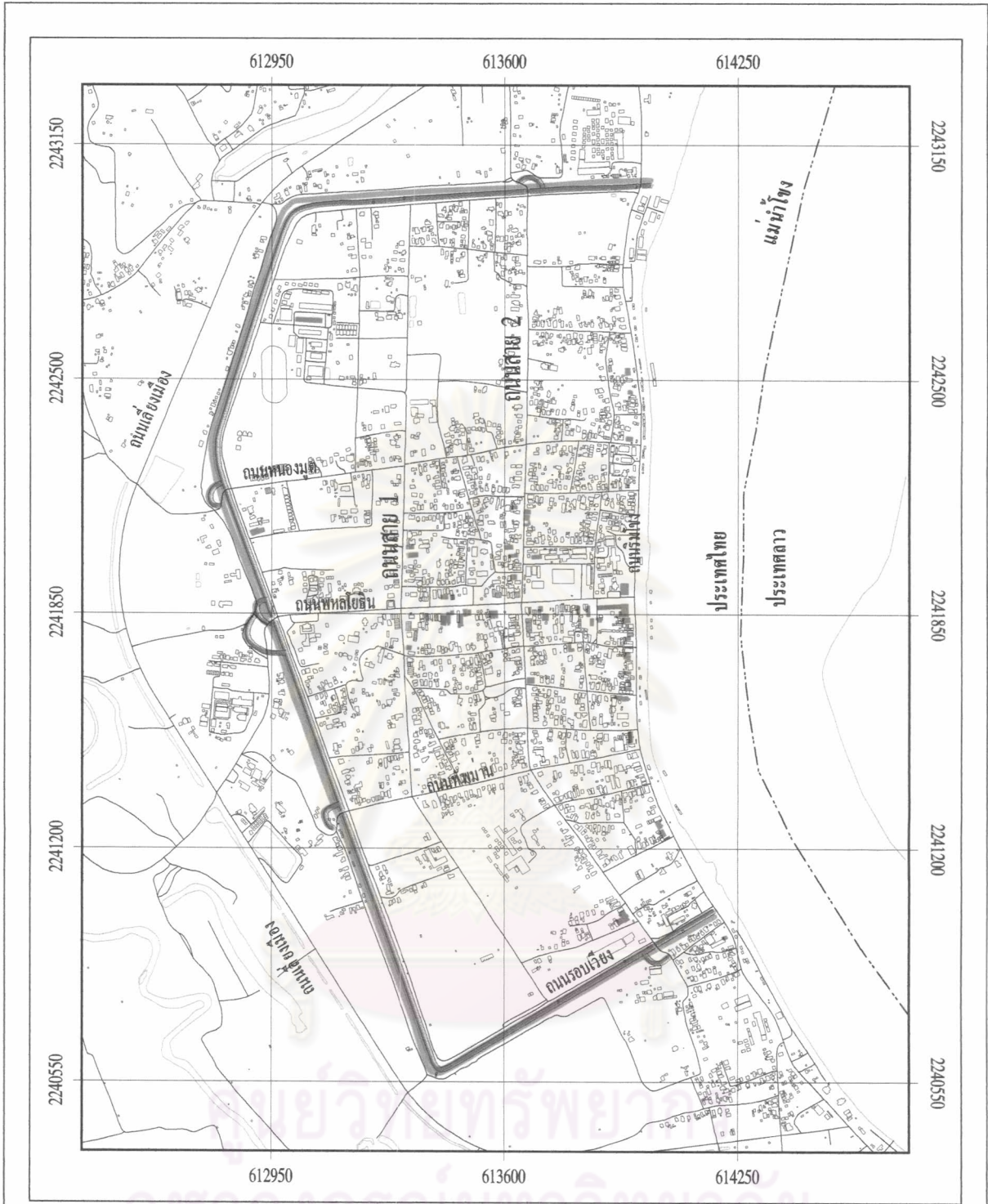
สรุปการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่ของเมืองเชียงใหม่ จะมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่เกษตรกรรมหรือพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่า มาเป็นที่อยู่อาศัย พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม สถาบันราชการ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่าง ๆ ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเมืองเชียงใหม่มาจากนโยบายการพัฒนาเมืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปรับปรุงเพื่อการอนุรักษ์เมืองเก่าเชียงใหม่ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศตลอดจนการพัฒนาให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง การค้าชายแดน แห่งใหม่ของจังหวัดเชียงใหม่ในอนาคต

4.2 สภาพอาคารและสิ่งปลูกสร้าง

อาคารและสิ่งปลูกสร้างในเขตเมืองเก่าเชียงใหม่ ส่วนใหญ่จะอยู่กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางเก่าของเมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณสองฝากถนนพหลโยธิน ถนนเทพา และถนนหนองมูล ซึ่งสภาพอาคารและสิ่งปลูกสร้างในเขตชุมชนโดยเฉพาะอาคารที่พักอาศัยและร้านค้าโดยทั่วไปจะเป็นอาคารไม้และปูน ที่มีความสูงระหว่าง 1-2 ชั้น ส่วนบริเวณย่านศูนย์กลางพาณิชยกรรมของเมืองบริเวณถนนริมโขงและโดยรอบตลาดสดเทศบาลจะมีอาคารพาณิชย์ ซึ่งเป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีต และมีระดับความสูงตั้งแต่ 2 ชั้นขึ้นไปเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะที่เด่นชัดของอาคารพาณิชย์ในเขตชุมชนเดิมจะเป็นการปลูกสร้างอาคารโครงสร้างคอนกรีตชั้นแทนอาคารโครงสร้างไม้ของเดิมจึงทำให้มีรูปแบบ อาคาร และความสูงที่แตกต่างกัน ส่วนวัสดุก่อสร้างสำหรับอาคารสถานที่ราชการ ศาสนสถาน และสถานศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นคอนกรีต หรือก่ออิฐฉาบปูน มีความสูงตั้งแต่ 2 ชั้นขึ้นไป โดยสภาพอาคารและสิ่งก่อสร้างส่วนใหญ่จะอยู่ในสภาพดีแต่มีอาคารสิ่งก่อสร้างบางหลังที่มีอายุมากและจำเป็นต้องได้รับการบูรณะ ซ่อมแซม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มโบราณสถานที่กระจายอยู่ทั่วไปภายในเมืองเชียงใหม่ (แผนที่ 4.8 และแผนที่ 4.9)

4.3 สภาพการถือครองที่ดิน

ภายในเขตเทศบาลตำบลเวียงเชียงใหม่และบริเวณโดยรอบ ซึ่งมีสภาพการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนเมืองในปัจจุบัน โดยเฉพาะพื้นที่ภายในกำแพงเมือง มีสภาพการถือครองที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่ดินที่มีการครอบครองหรือมีการออกเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนดที่ดินและหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3) ส่วนที่ดินราชพัสดุส่วนใหญ่จะเป็นที่ตั้งของสถาบันราชการ กิจการ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ตลอดจนพื้นที่โบราณสถานบางแห่งได้แก่ สำนักงานศาลากลาง สำนักงานการเกษตร สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 15

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

แผนที่ 4.8 จำนวนชั้นของอาคารในเมืองเชียงใหม่

คำอธิบายสัญลักษณ์

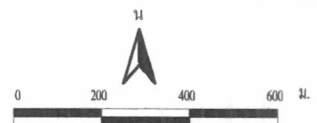
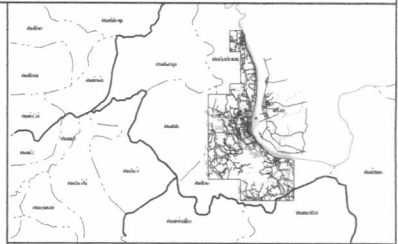
- พื้นที่ศึกษา (กำแพงเมือง)
- เขตประเทศ
- ถนน
- แม่น้ำ

จำนวนชั้น

- 1 - 2 ชั้น
- 3 ชั้น
- มากกว่า 3 ชั้นขึ้นไป

ที่มา : จากการสำรวจ(วันที่ 17 มี.ย. 2546)

นายยุทธนา พุยงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส.ภ.อ.เชียงใหม่ ที่ว่าการอำเภอเชียงใหม่ โรงเรียนเชียงใหม่วิทยาคม ศูนย์สำรวจอุทกวิทยาที่ 12 (เชียงใหม่) สถานีตำรวจน้ำเชียงใหม่ ห้องสมุด “เฉลิมราชกุมารี” พื้นที่กำแพงเมืองและคูเมืองเชียงใหม่ ส่วนที่ธรณีสงฆ์และอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร จะเป็นที่ตั้งของวัดปงสนุก วัดเจดีย์หลวง วัดพระเจ้าล้านทอง วัดผ้าขาวบ้านและพื้นที่โบราณสถานบางแห่งภายในเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีที่ดินอีกส่วนหนึ่งซึ่งเป็นที่ราชพัสดุ ที่นำมาจัดหาประโยชน์ให้เช่าปลูกสร้างเป็นอาคาร ร้านค้า จะอยู่บริเวณแยกระหว่างถนนพหลโยธินกับถนนริมโขง นอกจากนี้ยังมีพื้นที่โบราณสถานบางส่วนภายในเขตกำแพงเมืองเชียงใหม่จะมีปัญหาการครอบครองและปลูกสร้างอาคารในพื้นที่โบราณสถานหรือตั้งอยู่ในที่ดินที่มีการออกเอกสารสิทธิ์ เช่น บริเวณวัดต้นยางใน วัดอ้อมแก้ว วัดภูมิเมือง ฯลฯ (แผนที่ 4.10)

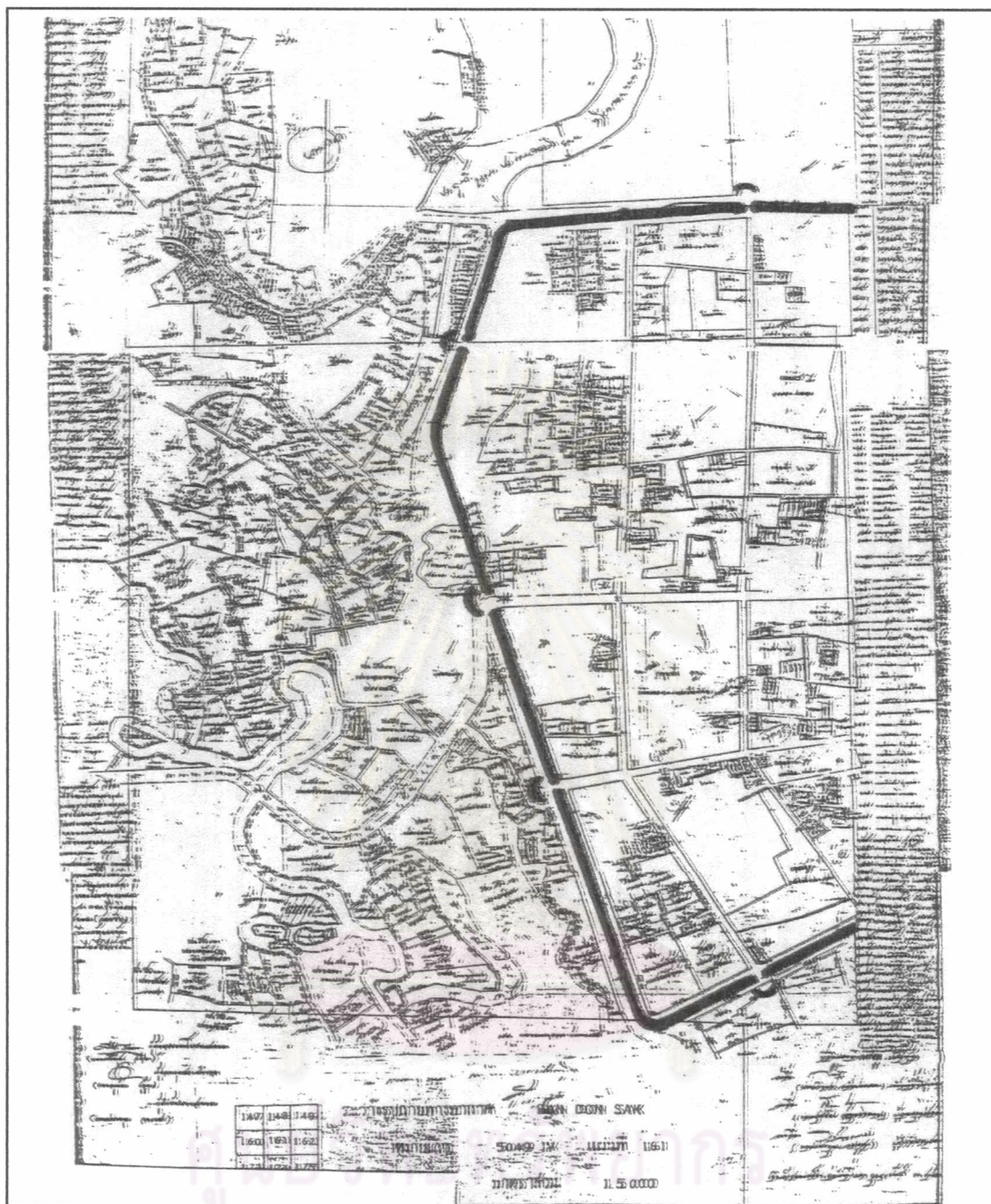
4.4 ลักษณะสถาปัตยกรรมของเมืองเชียงใหม่

สถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในเมืองเชียงใหม่จนถึงปัจจุบันล้วนแต่ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์มาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งร่องรอยของโบราณสถานที่หลงเหลืออยู่ในภายในเมืองเชียงใหม่ส่วนใหญ่ จะเป็นอาคารและสิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนาซึ่งจะกระจายอยู่ทั่วไปทั้งภายในและภายนอกเมืองเชียงใหม่ซึ่งได้แก่ วิหาร และเจดีย์ต่างๆ ส่วนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในอดีตที่เป็นเรือนพักอาศัย หรือกึ่งพาณิชย์กรรม จะสร้างด้วยไม้ ซึ่งเป็นวัสดุที่มีอายุการใช้งานจำกัด ซึ่งส่วนใหญ่จะหมดสภาพตามกาลเวลาและถูกรื้อถอนทำลายไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งแทบจะไม่เหลืออยู่ในปัจจุบัน

4.4.1 สถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนา

1) วัดและแผนผัง

การสร้างวัดของทางล้านนา จะมีองค์ประกอบ เช่นเดียวกับวัดของภาคอื่นๆ คือมีการแบ่งเป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ถ้าหากพิจารณา ลักษณะของการวางผังบริเวณของวัดทางภาคเหนือจะเห็นว่า วัดจะเน้น ความสำคัญไปในส่วนของนามธรรม คือ เน้นในส่วนพุทธาวาสที่มีประตูทางเข้าเป็นประตูใหญ่เรียกว่า “ซุ้มประตูโขง” พระเจดีย์เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า วิหารเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และปฏิบัติศาสนพิธี โบสถ์ที่ประกอบสังฆกรรมของสงฆ์และหอไตรที่ประดิษฐานพระธรรม ซึ่งรวมเรียกว่า “ซวงแก้วทั้งสาม” อันหมายถึง พระรัตนตรัย ส่วนบริเวณสังฆาวาสจะไม่เน้นความสำคัญมากนัก ซึ่งส่วนที่แปลกไปจากวัดในภาคอื่นๆ คือจะไม่นิยมสร้างเมรุเผาศพในวัด จะมีการสร้างป่าช้าไว้นอกบริเวณวัด ซึ่งมักจะเป็นที่สาธารณะนอกเมือง

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

แผนที่ 4.10ผังระวางที่ดินในเมืองเชียงใหม่

คำอธิบายสัญลักษณ์

ที่มา :เทศบาลตำบลเวียงเชียงใหม่

นายชุตานา พุขยงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การวางผังตำแหน่งของอาคารต่างๆ จะเห็นว่าวัดในเมืองเชียงใหม่ จะให้ความสำคัญต่อองค์พระเจดีย์เป็นหลัก โดยมักอยู่ในตำแหน่งที่สำคัญเช่น กึ่งกลางบริเวณวัด วิหารจะเป็นส่วนสำคัญรองลงมา และมักจะอยู่ในตำแหน่งที่สัมพันธ์กับพระธาตุเจดีย์ คือวิหารจะอยู่ด้านหน้าเจดีย์ในแนวแกนเดียวกัน และวิหารจะหันหน้าทางทิศตะวันออก ตามคติของพุทธศาสนา (โดยส่วนใหญ่แนวแกนสำคัญของวัดจะเน้นแนวแกนด้านตะวันออก-ตะวันตกในแนวระนาบเดียวกันจากขุมโขงประตู ทางเข้ามายังวิหาร และเจดีย์ตามลำดับ) เช่น วัดป่าสัก วัดพระเจ้าล้านทอง วัดเจดีย์หลวง เป็นต้น แต่การวางแผนผังของวัดปงสนุกในปัจจุบันจะแตกต่างออกไปโดดเด่นหลังของพระอุโบสถจะมีพระเจดีย์ตั้งอยู่ ซึ่งจะทำให้เห็นว่าแผนผังของพระเจดีย์และพระอุโบสถมีลักษณะผิดไปจากสมัยโบราณ เนื่องมาจากในปีพ.ศ. 2521 มีการเปลี่ยนวิหารหลังเดิมให้เป็นพระอุโบสถ และสร้างวิหาร ขึ้นใหม่ จึงทำให้แผนผังผิดไปจากเดิม คือ พระเจดีย์และวิหาร ต้องตั้งอยู่ในแนวเดียวกัน

2).วิหาร

การสร้างวิหารของดินแดนล้านนา มีวัตถุประสงค์หลายประการ เช่น เป็นการสร้างเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปหรือ เพื่อให้เป็นที่ตั้งแห่งพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ดังจารึกของวัดผ้าขาวบ้าน (วัดสุนทราราม) ที่จารึกไว้เมื่อประมาณ พ.ศ. 2158-2159 มีข้อความว่า

“.....พระญาหลวงเมืองเชียงใหม่เจ้า แลนาง พระญาหลวงเจ้า แลลูกทั้งมวลภายในมีพระราชครูเจ้าทั้ง 3 คณะ แลสมเด็จพระเจ้าทั้งมวล มหาสังฆราชา สวามีพระสังฆเจ้าผู้พระองค์ พร้อมปกพระ (วิ) หาร หลังนี้เพื่อหื้อเป็นที่ตั้งพระไตรรัตนแก้วทั้ง 3 ชื่อว่าอุดมโกศล.....”³

นอกจากนั้น การสร้างวิหารหรือวัดในเมืองเชียงใหม่ในอดีตก็ได้เพียงการสร้างตัวศาสนสถานหากแต่มีการถวายเป็นจำนวนมาก ข้าพระไว้อุปัฏฐาก อารามต่างๆ ที่เรียกว่า “การกัลปนา” ไว้เป็นจำนวนมากซึ่งปัจจุบันไม่พบว่ามี การถวายเป็นข้าพระไว้กับวัดหรือ ถวายเป็นข้าพระไว้กับวัดเหมือนในอดีต โดยจากการศึกษาพบว่า รูปแบบของวิหารรุ่นเก่าในเมืองเชียงใหม่ไม่สามารถทราบรูปทรงได้อย่างแน่นอนเนื่องจากวัสดุส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้ และในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 1 เมืองเชียงใหม่ถูกเผาทำลายจึงทำให้ไม่หลงเหลือหลักฐานปรากฏ แต่ลักษณะของการวางผังแล้ว วิหารโดยส่วนใหญ่ของเมืองเชียงใหม่จะอยู่ด้านหน้าของเจดีย์ในแนวแกนเดียวกัน ยกเว้นที่ วัดปงสนุกซึ่งได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ซึ่งแผนผังของวิหารจากการขุดค้นร่องรอยโบราณสถานวัดป่าสักพบว่า มีรูปแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้ามียกเก็จออกทางด้านหน้าและด้านหลัง มักมีบันไดขึ้นทางด้านหน้าแต่ที่พบฐานวิหารน่าจะเริ่มจากฐานหน้ากระดานรองรับขึ้นบัวคว่ำส่วนหลังค่างจะสร้างในระบบเครื่องไม้ที่มีเสารับน้ำหนัก

³ วรรณิษณ์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา (กรุงเทพมหานคร: ด้านสถาการพิมพ์, 2544), หน้า 21.

ซึ่งความเชี่ยวชาญในการสร้าง เครื่องไม้วิหารของช่างเชียงแสน ดังปรากฏในพงศาวดารโยนก⁴ ซึ่งกล่าวถึง ช่างกาดโถมซึ่งเป็นนายช่างเอกของพระเจ้ามังรายซึ่งในขณะนั้นไปอยู่เมืองร้อย (เมืองเชียงแสน) ได้ปรุงเครื่องไม้ของวิหาร ลงประกอบจนเสร็จสมบูรณ์ แล้วจึงรื้อออกเป็นชิ้นส่วนส่งลงมาประกอบใหม่ที่เวียงกุมกาม(เมืองพุกาม) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความเชี่ยวชาญในการเข้าไม้ด้วยสลักร่องเดือย โดยไม่ต้องใช้ตะปูตรึง ของช่างเชียงแสนในอดีตได้เป็นอย่างดี ส่วนพื้นด้านในของตัววิหารมีการปูอิฐทับโดยตลอด อย่างไรก็ตามส่วนต่างๆ เนื่องจากโครงสร้างหลังคาเป็นเครื่องไม้ จากการชำรุดแตกหักพบว่าการสร้างซ้อนทับกันหลายครั้ง บางแห่งมีการสร้างซ้อนทับตัววิหารถึง 3 ครั้ง เช่น วิหารวัดกู่เต้า นอกจากนี้ในเมืองเชียงแสนยังพบลักษณะของวิหารที่มีการสร้างฐานเชื่อมต่อระหว่างวิหารกับตัวพระธาตุเจดีย์ เช่น วิหารวัดพระแก้วดอนท้น

3). พระเจดีย์เมืองเชียงแสน

พระเจดีย์ในเมืองเชียงแสนเท่าที่หลงเหลือหลักฐานอยู่ในปัจจุบัน และสามารถสังเกตเห็นลักษณะรูปแบบของเจดีย์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ กลุ่มเจดีย์ทรงระฆัง และกลุ่มเจดีย์ทรงปราสาท

(1) เจดีย์ทรงระฆัง

เจดีย์ทรงระฆัง⁵ หมายถึง เจดีย์ที่มีองค์ระฆังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งบางครั้งอาจเรียกว่าเจดีย์แบบลังกาเพราะเข้าใจว่าเป็นรูปแบบเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลจากเจดีย์แบบหนึ่งในศิลปะลังการูปแบบเจดีย์โดยรวมจะประกอบด้วยส่วนฐานรองรับมาลัยเถา โดยมีองค์ระฆังเป็นส่วนสำคัญเหนือองค์ระฆังมีบัลลังก์ และส่วนยอดประกอบด้วยปล้องไฉน และปลี

โดยเจดีย์ทรงระฆังที่แพร่หลายในศิลปะไทยมีลักษณะแตกต่างกันออกไปเช่น⁶

* เจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย มักประกอบด้วยฐานบัวสี่เหลี่ยมจัตุรัส ชุตบัวถลา 3 ชั้นรองรับระฆังขนาดใหญ่ บัลลังก์สี่เหลี่ยม ปล้องไฉน และ ปลี

* เจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา มักประกอบด้วยฐานบัวลูกแก้ว ย่อเก็จรับส่วนฐานบัว ขนาดใหญ่ 3 ฐาน (มาลัยเถา) ทำให้องค์ระฆังมีขนาดเล็ก

* ในขณะที่ เจดีย์ทรงระฆังแบบอยุธยา มักใช้ลูกแก้วกลมประดับในส่วนมาลัยเถาซึ่งจำนวนลูกแก้วจะเพิ่มมากขึ้นในยุคหลัง

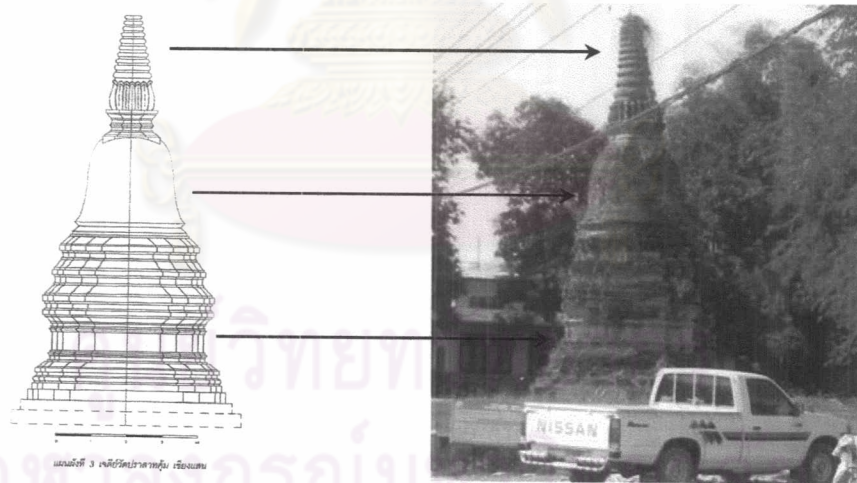
⁴ ญาประชาภิจักรจักร์, พงศาวดารโยนก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), หน้า 263.

⁵ จีรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, "เจดีย์ทรงระฆังในเมืองเชียงแสน," เมืองโบราณ 20(2 เมษายน - มิถุนายน 2537):64.

⁶ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะเชียงแสน(ศิลปะล้านนา)และศิลปะสุโขทัย (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, 2534), หน้า 174.

เจดีย์ทรงระฆังที่พบในเมืองเชียงแสนอาจจำแนกได้ 3 กลุ่มคือ

กลุ่มแรก เป็นเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะสุโขทัยได้แก่ เจดีย์วัดจอมหมอกซึ่งตั้งอยู่บนเขานอกเมืองเชียงแสน ลักษณะรูปทรงของเจดีย์โดยส่วนรวมคล้ายกับเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะสุโขทัย (เช่น เจดีย์วัดเขาพนมเพลิง ศรีสัชนาลาลัย) แต่ลักษณะบางประการได้แก่ ลักษณะของฐานปัทม หรือชุตฐานบัวในผังกลมต้องมีครีระฆัง ปากฎว่าระหว่างฐานแต่ละชั้นมีหน้ากระดานคั่น แยกออกจากกันทุกชั้น ซึ่งแตกต่างไปจากชั้นบัวกลมของเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัย ซึ่งลักษณะฐานปัทมกลมซ้อนลดหลั่นกัน 3 ฐานของวัดจอมหมอกซึ่งถือว่าเป็นลักษณะโดดเด่นของเจดีย์พื้นเมืองเชียงแสน (บางท่านเรียกว่า แบบพุกาม-ล้านนา)⁷ จากรูปแบบเจดีย์ของวัดจอมหมอกแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเชียงแสนและสุโขทัยในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งอิทธิพลทางรูปแบบของเจดีย์ในศิลปะสุโขทัยได้มีการพัฒนารูปแบบต่อเนื่องลงมาปะปนกับเจดีย์แบบล้านนามากขึ้น ได้แก่ เจดีย์วัดปราสาทคุ่ม ซึ่งรูปแบบที่เด่นชัดของศิลปะล้านนาได้แก่ ชุตฐานปัทมลูกแก้ว ย่อเก็จสูง ส่วนอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย คือชุตฐานบัวกลมรับองค์ระฆัง แม้ว่าชุตฐานบัวกลมดังกล่าวจะมีวิวัฒนาการไปแล้วก็ตาม ซึ่งเจดีย์ปราสาทคุ่มได้ปรากฏชั้นลูกแก้วกลมคั่นระหว่างฐานเชียง และฐานปัทมลูกแก้วย่อเก็จ รวมทั้งบัวกลุ่มกล้วยเหนือบัลลังก์ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ปรากฏในเจดีย์เมืองเชียงแสน ราวพุทธศตวรรษที่ 22

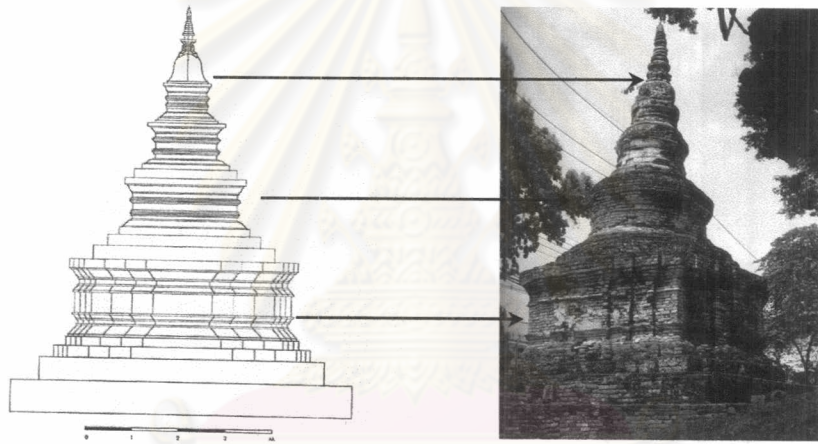

แผนผังเจดีย์วัดปราสาทคุ่ม

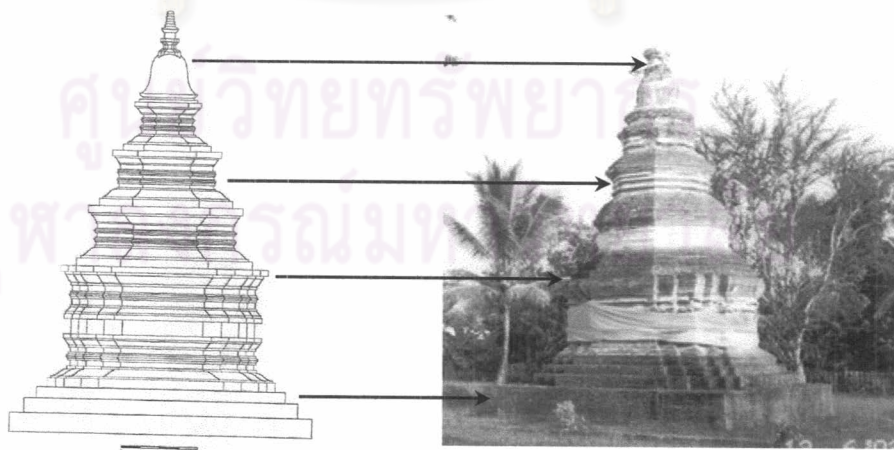
ภาพที่ 4.1 รูปแบบของเจดีย์ในศิลปะสุโขทัยได้มีการพัฒนารูปแบบต่อเนื่องลงมาปะปนกับเจดีย์แบบล้านนาเจดีย์

⁷ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, "เจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมืองเชียงแสน," โบราณคดี 2(1 กรกฎาคม - กันยายน 2511): 108.

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มเจดีย์แบบพื้นเมือง โดยลักษณะประกอบด้วยฐานเชิงรับบัวทูลูกแก้ว ย่อเก็จ ซึ่งเป็นรูปแบบฐานที่พัฒนามาจากฐานในศิลปะพุกาม เหนือฐานบัวทูลูกแก้วย่อเก็จ ประกอบด้วยชุดฐานบัวในผังกลม ลดหลั่นกัน 3 ฐาน รับองค์ระฆังที่มีขนาดเล็ก อันเป็นเอกลักษณ์ของเจดีย์ทรงระฆังล้านนา ได้แก่ เจดีย์วัดพระบวช เจดีย์วัดเสาศิโยน และเจดีย์วัดอาทิตันแก้ว (องค์ใน) ซึ่งการพัฒนาารูปทรงของเจดีย์ทรงระฆังในรูปแบบนี้ปรากฏต่อมาที่เจดีย์วัดปงสนุกในราวพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งลักษณะทางสถาปัตยกรรม ยังคงยึดถือรูปแบบเดิมของเจดีย์วัดพระบวชแต่ลักษณะของรูปทรงสูงเพียวได้สัดส่วนมากขึ้นและในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมาได้มีการพัฒนาเจดีย์ทรงระฆังโดยการปรับเปลี่ยนชุดฐานบัวในผังกลมเป็นผังแปดเหลี่ยมซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะอยุธยาแต่โดยส่วนรวมยังคงรักษารูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังล้านนาไว้ได้แก่ เจดีย์วัดแสนเมืองมา เจดีย์วัดอาทิตันแก้ว (องค์นอก) เจดีย์วัดพระยืน เจดีย์ประธานวัดเจดีย์หลวง และเจดีย์วัดร้อยข้อ

แผนผังเจดีย์วัดพระบวช

แผนผังเจดีย์วัดแสนเมืองมา

ภาพที่ 4.2 รูปแบบของเจดีย์แบบพื้นเมือง

กลุ่มที่สาม เป็นรูปแบบพระเจดีย์ในศิลปะพม่า พบเพียงองค์เดียวในเมืองเชียงใหม่ได้แก่ เจดีย์วัดชุมแสง ซึ่งลักษณะประกอบด้วยฐานเชิง ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเตี้ย ซ้อนลดหลั่นกัน 2 ชั้น ส่วนกลางเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยกเก็จ ซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ในผังกลมรับองค์ระฆัง ถัดจากองค์ระฆังไม่มีบัลลังก์ต่อด้วย ปล้องใจ และฉัตรโลหะ

จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์วัดชุมแสง น่าจะเป็นเจดีย์ในศิลปะพม่าที่นิยมสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งในช่วงนั้นเมืองเชียงใหม่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่ากลุ่มชนชาวพม่าที่นับถือ พุทธศาสนาคงได้สร้างศาสนสถานในรูปแบบของตนด้วยเช่นกัน

(2).เจดีย์ทรงปราสาท

เจดีย์ทรงปราสาท^๑ หมายถึง เจดีย์ที่มีความหมายเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวข้องกับรูปแบบเรือนที่มีหลายชั้นซ้อนกันที่เรียกว่า “ปราสาท” หรือหลังคาซ้อนเหนือส่วนกลางทรงเหลี่ยมที่เรียกว่า “เรือนธาตุ” ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นเจดีย์ที่มีชั้นซ้อนกัน และส่วนเรือนธาตุของเจดีย์ทรงปราสาทนับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญเพราะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งมีทั้ง ประดิษฐานไว้ในคูหา หรือประดิษฐานไว้ในจระนำกลางด้านของแต่ละผนัง ส่วนบนของเจดีย์จะประดับด้วยซุ้มจระนำรูปแบบต่างๆ ซึ่งเจดีย์ทรงปราสาทเป็นรูปแบบเจดีย์ที่สำคัญในศิลปะล้านนา แบ่งออกได้หลายชนิด ตามรูปแบบของส่วนยอดที่ประดับ เช่น เจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด เจดีย์ทรงปราสาททยอดเดียว และเจดีย์ทรงมณฑป หรือกู่ทรงมณฑป^๒ โดยเจดีย์ทรงปราสาทที่พบในเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ เจดีย์ประธานวัดป่าสัก เจดีย์วัดพระธาตุสองพี่น้อง เจดีย์วัดมุงเมือง เจดีย์วัดหมื่นเชียง เจดีย์วัดพระธาตุจอมกิติ เจดีย์วัดผ้าขาวบ้าน และเจดีย์วัดกู่เต้า

เจดีย์ทรงปราสาทของเมืองเชียงใหม่ ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ประกอบด้วยฐานเชิงซ้อนลดหลั่นกันรับฐานปัทมลูกแก้วยกเก็จส่วนกลางเป็นเรือนธาตุสี่เหลี่ยมมีจระนำซุ้มลด ส่วนยอดประกอบด้วยชั้นลดแปดเหลี่ยม เจาะช่องซ้อนลดหลั่นรับทรงระฆังไม่มีบัลลังก์ โดยมียอดบริวารประจำมุม รวมเป็น 5 ยอด ในรายละเอียดส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับอิทธิพลของศิลปะพุกามมาก แต่ยังมีข้อสังเกตว่า ซุ้มจระนำรูปวงโค้ง 3 วง อาจรับอิทธิพลมาจากศิลปะทวารวดีมากกว่า เช่นเดียวกับส่วนฐานของเจดีย์วัดป่าสักที่มีจระนำโดยรอบซึ่งอาจ เป็นอิทธิพลจากเจดีย์วัดกู่เต้า ล้ำพูน ซุ้มจระนำเจดีย์วัดป่าสักมีการเปลี่ยนแปลงมากกว่าวงโค้ง 3 วง ซึ่งควรเป็นรูปแบบที่พัฒนาขึ้นโดยตนเอง

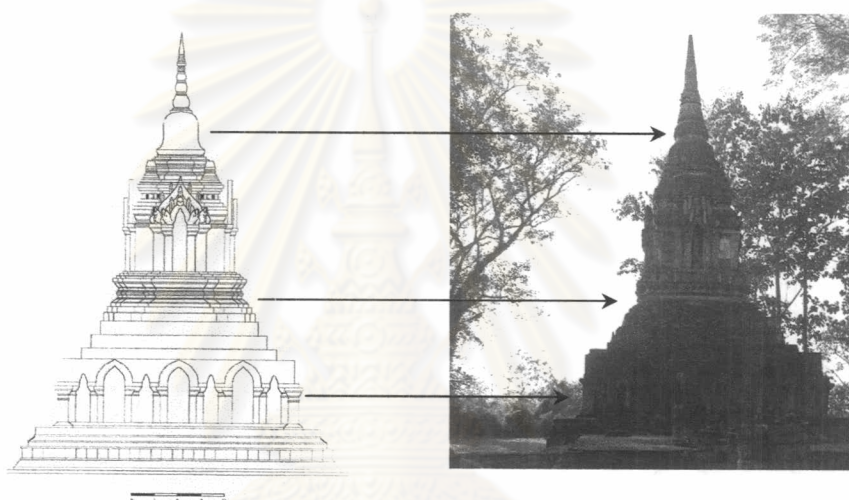
^๑ สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์: ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2535), หน้า 18.

^๒ จีรวรรณ แสงเพชร, “ลวดลายประดับเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด: กลุ่มเมืองเชียงใหม่กับกลุ่มเมืองเชียงใหม่พุทธศตวรรษที่ 19 - 21,” เมืองโบราณ 21(ตุลาคม - ธันวาคม): 21.

การพัฒนาของเจดีย์ทรงปราสาทต่อมาพบว่า มีการเพิ่มจำนวนการย่อเก็จที่ถี่มากขึ้น ของบัวเชิง และบัววัดเกล้าเสาจระนำที่มากขึ้น ตลอดจนการผสมผสานยอดของเจดีย์ทรงระฆัง ทำให้มีรูปแบบที่เริ่มแตกต่างออกไป เช่น เจดีย์วัดมุงเมือง

การปะปนของรูปแบบมีมากขึ้นนอกจากการย่อเก็จที่ถี่และมากขึ้นไปแล้ว ส่วนยอดแต่เดิมที่เป็นเจดีย์ 5 ยอด ได้ปรับเปลี่ยนเป็นชั้นถลารับทรงระฆัง ซึ่งบัวถลานั้นก็มีการพัฒนาการเป็นผังแปดเหลี่ยม เช่นเดียวกับการพัฒนาของเจดีย์ทรงระฆังรวมทั้งการเพิ่มขึ้นลูกแก้วกลมที่ฐาน และบัวกลุ่มกลีบยาวเหนือบัลลังก์ด้วย

เจดีย์ทรงปราสาทอีกแบบหนึ่ง ซึ่งมีแนวความคิดจากชุดฐานบัวในผังกลมจากนั้น ยืดขยายส่วนท้องไม่ให้สูงขึ้นเพื่อประดับประดากรรม พบที่เจดีย์วัดคู้เต่า

แผนผังเจดีย์วัดป่าสัก

ภาพที่ 4.3 รูปแบบเจดีย์ทรงปราสาทของเมืองเชียงใหม่

4.4.2 สถาปัตยกรรมทั่วไป

จากลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ที่เต็มไปด้วย ป่าไม้และภูเขาสูง มีอากาศหนาวเย็น ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกสิกรรม ทำไร่ ทำนา เป็นหลัก ดังนั้นลักษณะบ้านเรือนแบบเดิม จึงมีรูปร่างที่สนองความต้องการของผู้อยู่อาศัยได้อย่างเหมาะสม โดยลักษณะอาคารบ้านเรือน ภายในเมืองเชียงใหม่ สามารถแบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1). เรือนเครื่องผูก หรือ เรือนไม้บัว

มีลักษณะเป็นเรือนที่สร้างด้วยไม้ไผ่เป็นส่วนใหญ่ เสาเป็นไม้ไผ่ตง หรือ โครงสร้างไม้พื้น ตัวเรือนเป็นไม้กระดาน หรือใช้ไผ่สับเรียกว่า "ฟากสับ" ฝาไม้ขัดแตะ หรือทำเป็นแผงโดยใช้ไม้ไผ่สาน ไม้ซางสานเรียกว่า ฝาลายอ้า ลายตาล โครงหลังคาใช้ไม้ไผ่ลั่นหลังคามุงด้วยหญ้าคา หรือ

ไบพลวง ที่เรียกว่า แผลทองดำ เรือนแบบนี้จะพบบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม และอยู่รอบๆ กำแพงเมืองเชียงใหม่

2). เรือนกาแล

เป็นเรือนพักอาศัยที่ใช้ไม้ทั้งหลัง ที่สร้างด้วยไม้เนื้อแข็งและ ไม้เนื้ออ่อน แต่ส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็ง เช่น เต็ง รัง และสัก ตัวเรือนจะยกพื้นสูง เพื่อเก็บเครื่องมือ เครื่องใช้ในการเกษตร บางที่ก็ยกเป็นร้านเตี้ยๆ ใช้เป็นที่ตั้งรับแขก หรือนั่งเล่นในฤดูร้อน ฝาเรือนสร้างแบบชนิดฝาผายออก มุงด้วยแฝก ทองตั้ง (พลวง) กระเบื้องดินเผา หรือกระเบื้องไม้ ปัจจุบันจะใช้ กระเบื้องลอน และสังกะสี ภายในตัวบ้าน มีห้องมิดชิด นิยมแบ่งออกเป็น 2-3 ห้อง ตรงหน้าห้องนอนมีที่นั่งเล่นรับร่ำองแขก เรียกว่า “เต็น” ถัดจากเต็นจะเป็นชานและร้านน้ำเล็กๆ มุงหลังคาตั้งหมอน้ำสำหรับใช้ดื่ม วางอยู่ที่นอกชาน เครื่องประดับตกแต่งหลังคามักมีการใช้ไม้กาแลประดับโดยจะมีการแยกครัวออกด้านหลังหรือ เป็นสัดส่วนต่างหาก โดยส่วนใหญ่หลงช้าวเป็นคนละหลังกับเรือน

3). เรือนเครื่องไม้

เรือนเครื่องไม้ภายในเมืองเชียงใหม่ ส่วนใหญ่จะกระจายอยู่ทั่วไปภายในเมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะบริเวณทางตอนบน และตอนใต้ของตัวเมืองเชียงใหม่ สามารถแบ่งรูปแบบอาคารและการใช้งานได้ 2 ลักษณะ

- แบบพักอาศัยอย่างเดียว หรือ บ้านเดี่ยว โครงสร้างไม้ชั้นเดียว และสองชั้นหลังคาสังกะสี บางแห่งมีการยกพื้นใต้ถุนเรือนพอใช้ประโยชน์ด้านใต้ได้

- ร้านค้าเดี่ยว โครงสร้างไม้ ชั้นเดียวหลังคากระเบื้องลอน หรือกระเบื้องสังกะสี ชายคาสังกะสีคลุมทางเดิน ประตูบานเพี้ยมไม้ ส่วนร้านค้ากึ่งพักอาศัยจะเป็นโครงสร้างไม้สองชั้นแยกส่วนบนเป็นที่พักอาศัย ส่วนล่างค้าขาย มีเฉลียงรอบๆ บ้านที่ชั้นบน หลังคากระเบื้องดินเผา และประตูบานเพี้ยมไม้ ซึ่งปัจจุบันไม่ค่อยพบลักษณะอาคารลักษณะนี้มากนัก

4). เรือนพักอาศัยแบบลักษณะร่วมสมัย

เป็นกลุ่มอาคารสมัยใหม่ภายในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะมีรูปทรงหน้าตา ขนาด และสัดส่วน และวัสดุ ที่แตกต่างออกไปตามลักษณะเฉพาะตามการใช้งาน และรสนิยมความต้องการของเจ้าของอาคาร สามารถแบ่งรูปแบบอาคาร และการใช้งานได้ 2 ลักษณะ

- แบบพักอาศัยอย่างเดียว เป็นอาคารที่เป็นอาคารสมัยใหม่ แต่บางหลังยังแฝงลักษณะความเป็นพื้นบ้าน มีโครงสร้างเป็นคอนกรีตหรือก่ออิฐฉาบปูน ชั้นเดียว และสองชั้น หลังคาเป็นทรงจั่ว นิยมมุงหลังคาด้วยกระเบื้องลอน ซีแพคโมเนีย ฝามันเป็นก่ออิฐฉาบปูน พื้นบ้านเป็นไม้หรือกระเบื้องปูพื้น ในส่วนที่พักอาศัยที่มี 2-3 ชั้น บางหลังเป็นอาคารทรงตัด ค.ส.ล หลังคาพื้นคอนกรีต ใช้เป็นดาดฟ้า มีกันสาด ค.ส.ล ยื่นด้านหน้าในทุกๆ ชั้น ประตูเป็นเหล็กพับเลื่อนปิด หรือประตูเหล็กม้วน

- แบบพักอาศัย และพาณิชย์ เป็นอาคารที่มีรูปแบบ เป็นตึกแถวหลายห้องติดๆ กันสูง ประมาณ 2-3 ชั้น โดยชั้นล่างเป็นพื้นที่ค้าขาย และให้บริการ ชั้น 2-3 ใช้สำหรับพักอาศัยหรือเก็บของ โครงสร้าง ค.ส.ล หลังคากระเบื้องลอน ฝาผนังเป็นการก่ออิฐฉาบปูน บางหลังเป็นหลังคาพื้นคอนกรีต ประตูเป็นเหล็กพับ หรือประตูกระจก เหล็กยึดเลื่อน ปิด-เปิด ซึ่งบางแห่งมีการนำกาแลมาติดไว้กับหลังคา

4.5 การสำรวจสภาพชุมชนและโบราณสถานของเมืองเชียงใหม่

การสำรวจสภาพชุมชนและโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่ครั้งนี้จะเป็นการสำรวจด้านสถาปัตยกรรมควบคู่ไปกับการสำรวจด้านผังเมืองและภูมิทัศน์ของเมืองเก่าเชียงใหม่ซึ่งจะเป็นการสำรวจทั้งในระดับกลุ่มพื้นที่หรือชุมชนและสำรวจในระดับอาคารโดยการสำรวจจะครอบคลุมทั้งพื้นที่ในเขตเมืองเก่าเชียงใหม่ซึ่งอยู่ภายในกำแพงเมืองและพื้นที่รอบนอกเมืองเก่าซึ่งสามารถจำแนกพื้นที่ตามความแตกต่างทางกายภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน สภาพแวดล้อมและกิจกรรมภายในพื้นที่ได้ 4 บริเวณดังนี้ (แผ่นที่ 4.11)

4.5.1 สภาพชุมชนและโบราณสถานบริเวณที่ 1

เป็นกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่ตั้งอยู่บริเวณทางด้านเหนือของถนนหนองมูลจนถึงถนนเลียบกกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้านใน(ถนนรอบเวียง)โดยพบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณโบราณสถานและพื้นที่ต่อเนื่องโดยรอบ ส่วนใหญ่จะเป็นที่พักอาศัยหนาแน่นปานกลางสลับกับพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งได้แก่ ไร่ข้าวโพด สวนผลไม้เป็นต้นและพบกลุ่มโบราณสถานต่าง ๆ กระจายอยู่โดยรอบ ลักษณะของชุมชนในพื้นที่จะเป็นชุมชนพักอาศัยโดยบริเวณทางด้านเหนือของถนนหนองมูลเชื่อมกับถนนริมโขงและทางด้านตะวันตกของถนนริมโขงจะมีอาคารพักอาศัยและอาคารพาณิชย์กึ่งพาณิชย์อยู่หนาแน่นกว่าบริเวณอื่นลักษณะของอาคารริมถนนส่วนใหญ่เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ความสูง 1-2 ชั้น อายุประมาณ 30-40 ปี สภาพค่อนข้างเก่า และทรุดโทรม มีตึกคอนกรีตความสูง 2-3 ชั้น แทรกตัวอยู่บ้าง ส่วนบริเวณช่วงกลางระหว่างถนนหนองมูลและถนนรอบเวียงโดยรวมแล้วสภาพชุมชนบริเวณถนนช่วงนี้มีความหนาแน่นน้อยกว่า ส่วนใหญ่จะเป็นอาคารพักอาศัยเป็นหลังเดี่ยว โครงสร้างไม้และปูนสูง 1-2 ชั้นสลับกับพื้นที่สวนหรือพื้นที่กร้างว่างเปล่า ซึ่งทางฝั่งตะวันออกของถนนรอบเวียงเป็นที่ตั้งของโรงเรียนเชียงใหม่วิทยาคม ซึ่งเคยเป็นหนองกลางเวียงมาก่อน สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของพื้นที่ค่อนข้างร่มรื่นสวยงามเนื่องจากมีพื้นที่ว่างและต้นไม้กระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ ตลอดจนการจราจรในพื้นที่นี้มีน้อยทำให้ชุมชนค่อนข้างเงียบสงบ ไม่พลุกพล่าน นอกจากนั้นบริเวณทางฝั่งตะวันออกของถนนริมโขงมีร้านค้าขายของที่ระลึกต่าง ๆ

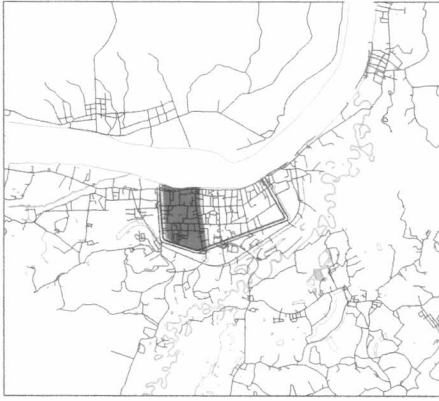
ตั้งอยู่บนฟุตบอลบาสทำให้บังทัศนียภาพของแม่น้ำโขงเป็นอย่างมาก

จากการสำรวจพื้นที่พบว่าปัจจุบันร่องรอยของกลุ่มโบราณสถานที่หลงเหลืออยู่ภายในพื้นที่มีจำนวนทั้งสิ้น 19 แห่งซึ่งกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานตลอดจนปรับปรุงสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิทัศน์บริเวณพื้นที่โบราณสถานแล้ว 8 แห่ง คือ วัดแสงเมืองมา วัดเสาศิลาแลง วัดมหาโพธิ์ วัดป่าแก้ว เชียง วัดอาทิตยาราม วัดพุกพันตอง วัดสังฆาแก้วดอนตัน และวัดเชียงน้อยต้นลาน โดยโบราณสถานอีก 11 แห่ง ที่ยังไม่ได้ทำการขุดแต่งจะมีสภาพเป็นเพียงซากเนินโบราณสถานมีเศษอิฐกระจัดกระจาย มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมและวัชพืชจำพวกหญ้าและไมยราบยักษ์ขึ้นหนาแน่น เนินโบราณสถานบางส่วนถูกราสถูกรปรับพื้นที่เพื่อทำการเพาะปลูกพืช เช่น สวนกล้วย ไร่ข้าวโพด หรือพืชผักสวนครัวต่าง ๆ ซึ่งการให้ที่ดินโดยรอบส่วนใหญ่จะเป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรรมของราษฎรได้แก่ วัดบุญยืน วัดศรีชุม วัดอ้อมแก้ว วัดร้างหมายเลข 21 วัดภูมิเมือง วัดมงคลเป็นต้น นอกจากนั้นบริเวณวัดต้นยางใน มีสภาพการปลูกสร้างอาคารที่อยู่อาศัยจำนวน 3 หลัง ครอบคลุมแทบแนวเขตโบราณสถานดังกล่าว ซึ่งพื้นที่โบราณสถานบางแห่งได้มีการจับจองไปใช้ประโยชน์รวมทั้งมีการออกเอกสารสิทธิ์ทั้งที่เป็นโฉนดและหนังสือรับรองการทำประโยชน์(น.ส.3) จำนวน 16 แปลง ครอบคลุมแทบแนวเขตโบราณสถาน ได้แก่ บริเวณวัดต้นยางใน วัดอ้อมแก้ว วัดร้างหมายเลข 1 วัดร้างหมายเลข 2(บางส่วน) วัดภูมิเมือง วัดร้างหมายเลข 3 วัดป่าแก้ว เชียง วัดศรีชุม ซึ่งอาจสรุปได้ว่าพื้นที่โบราณสถานในบริเวณนี้ถูกบุกรุกจากประชาชนเพื่อนำพื้นที่มาใช้ประโยชน์ในการทำการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ (แผนที่ 4.12)

4.5.2 สภาพชุมชนและโบราณสถานบริเวณที่ 2

เป็นกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่ตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางเก่าของเมืองเชียงแสน บริเวณตั้งแต่ริมถนนทัพพานจนถึงถนนหนองมุด ซึ่งรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณโบราณสถานและพื้นที่ต่อเนื่องโดยรอบส่วนใหญ่เป็นพื้นที่พาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก โดยเฉพาะบริเวณสองฝากถนนพหลโยธินและถนนริมโขง ลักษณะของชุมชนเป็นชุมชนพักอาศัยกึ่งพาณิชยกรรม โดยบริเวณถนนพหลโยธินด้านตะวันตกถึงถนนริมโขงและทางด้านตะวันตกของถนนริมโขงในแนวเหนือ-ใต้ จะมีอาคารพักอาศัยและอาคารพักอาศัยกึ่งพาณิชยกรรมอยู่ค่อนข้างหนาแน่นลักษณะอาคารส่วนใหญ่จะเป็นอาคารตึกแถวสมัยใหม่ ซึ่งเป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีต มีความสูง 2-3 ชั้น อายุประมาณ 20-30 ปี ซึ่งลักษณะที่เด่นชัดของอาคารพาณิชย์ในเขตชุมชนเดิมจะเป็นการปลูกสร้างอาคารโครงสร้างคอนกรีตขึ้นแทน อาคารโครงสร้างไม้ของเดิมจึงทำให้มีรูปแบบอาคารและความสูง ที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดและบริเวณพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นสถานที่ตั้งของสถานที่ราชการต่างๆ ที่สำคัญๆของเมืองเชียงแสนอันได้แก่ สถานีตำรวจ ที่ว่าการอำเภอเชียงแสน สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง โรงเรียนประชานุเคราะห์ 15 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หน่วย ดชด. ไปรษณีย์และ

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชิงเส้น จังหวัดเชียงราย

แผนที่ 4.12 สภาพชุมชนและโบราณสถานบริเวณที่ 1

คำอธิบายสัญลักษณ์

- โบราณสถาน
- ▭ การใช้ประโยชน์อาคาร
- ที่อยู่อาศัย
- สถาบันราชการ
- พาณิชยกรรม
- ทุ่งและคลังสินค้า
- ที่อยู่อาศัยเชิงพาณิชย์กรรม
- สถาบันการศึกษา
- การใช้ประโยชน์ที่ดิน
- นก
- ไร่
- สวน
- ทางที่คดง
- อื่น ๆ

ที่มา : การสำรวจ (19 มิถุนายน 2546)

มาตราส่วน 1:8,000

นายชัชฌา พุ่มงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สำนักงานศุลกากรเป็นต้น สภาพทั่วไปของพื้นที่ค่อนข้างพลุกพล่านเนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความหนาแน่นและอยู่ในย่านพาณิชย์กรรมของเมือง ทำให้มีการจราจรเข้า-ออก บริเวณนี้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณทางด้านใต้ของถนนริมโขงจะมีรถบรรทุกจอดอยู่ 2 ข้างทางเพื่อรอรับ-ส่งสินค้าจากเรือ ทำให้การจราจรในบริเวณดังกล่าวติดขัดมาก ส่วนบริเวณตอนกลางระหว่างถนนพหลโยธินและถนนหนองมุต(บริเวณถนนสาย 1 และถนนสาย 2) ส่วนใหญ่เป็นอาคารพักอาศัย โครงสร้างไม้และปูนสูง 1-2 ชั้น อายุประมาณ 30-40 ปี ลักษณะอาคารบ้านเรือนจะตั้งกระจายอยู่ห่างกันแทรกด้วยที่ว่างและต้นไม้ มีตึกแถวสูง 1-2 ชั้นสร้างแทรกอยู่ ประปราย สภาพแวดล้อมของชุมชนค่อนข้างเงียบสงบและร่มรื่นกว่าบริเวณถนนพหลโยธินและถนนริมโขง ซึ่งปัจจุบันทัศนียภาพบริเวณแนวถนนริมโขงทางด้านใต้มองลงไปบริเวณริมแม่น้ำโขงถูกบดบังโดยร้านค้าต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณฟุตบาท รวมทั้งรถบรรทุกต่าง ๆ ที่จอดอยู่ริมถนนทำให้ภูมิทัศน์ริมฝั่งโขงลดความสวยงามและความสำคัญไปอย่างน่าเสียดาย

ปัจจุบันพื้นที่บริเวณดังกล่าวมีโบราณสถานที่หลงเหลืออยู่ทั้งสิ้น 43 แห่ง โดยกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งและบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานตลอดจนปรับปรุงสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิทัศน์บริเวณพื้นที่โบราณสถานแล้ว 16 แห่ง ได้แก่ วัดมหาธาตุ วัดร้างหมายเลข 6 วัดร้อยช่อ วัดมุงเมือง วัดพระเจ้าล้านทอง วัดผ้าขาวบ้าน วัดเซตวัน วัดเจดีย์หลวง วัดพระยืน วัดพระเจ้าทองน้อย วัดพระนอน วัดพระบวช วัดปงสนุก วัดกู่เต้า วัดชุมแสงและวัดปราสาทคุ่มซึ่งจะพบว่ายังมีโบราณสถานอีกถึง 27 แห่ง ที่ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ถูกปล่อยให้ ต้นไม้และวัชพืชต่าง ๆ ขึ้นปกคลุมอย่างหนาแน่น ทำให้บริเวณพื้นที่โบราณสถานถูกกลืนหายไปกับพื้นที่โดยรอบจนลดความสำคัญลง ในขณะที่เดียวกันโบราณส่วนใหญ่ในพื้นที่จะตั้งอยู่บริเวณย่านพาณิชย์กรรมซึ่งเป็นบริเวณชุมชนหนาแน่นทำให้เกิดการเสื่อมสลายและการบุกรุกทำลายพื้นที่โบราณสถานเพื่อปลูกสร้างอาคารและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย และกิจกรรมการค้าและบริการต่าง ๆ ในพื้นที่โบราณสถานทั้งหมด 16 แห่ง (จากโบราณสถานทั้งหมด 27 แห่ง)และบางส่วนถูกราชการปรับพื้นที่เพื่อทำการเพาะปลูกได้แก่ บริเวณวัดมหาอาราม วัดอโคก วัดร้างหมายเลข 22 เป็นต้น รวมทั้งมีการสร้างถนนสาธารณะตัดผ่านพื้นที่โบราณสถานหลายแห่งในเขตเมืองเช่น บริเวณวัดวงกตใน วัดมหาวัน และวัดเสาชันทร โดยพื้นที่โบราณสถานเหล่านี้ได้มีการจับจองเข้าไปใช้ประโยชน์รวมทั้งออกเอกสารสิทธิ์พื้นที่เป็นโฉนดและ น.ส.3 จำนวน 26 แปลง คร่อมทับแนวเขตโบราณสถานได้แก่ บริเวณวัด วงกตใน วัดหอแก้ว วัดร้างหมายเลข 4 วัดร้างหมายเลข 5 วัดร้างหมายเลข 22 วัดร้างหมายเลข 7 วัด ร้างหมายเลข 23 วัดพระยอม วัดร้างหมายเลข 25 วัดร้างหมายเลข 9 วัดร้างหมายเลข 12 วัดร้างหมายเลข 10 วัดร้างหมายเลข 11 วัดร้างหมายเลข 26 วัดร้างหมายเลข 14 วัดร้างหมายเลข 15 นอกนั้นจะตั้งอยู่ในที่สาธารณะประโยชน์และอยู่ในความดูแลของศิลปกรหรือกรมการศาสนา นอกจากนั้นบริเวณถนนพหลโยธินซึ่งเป็นถนนในแนว

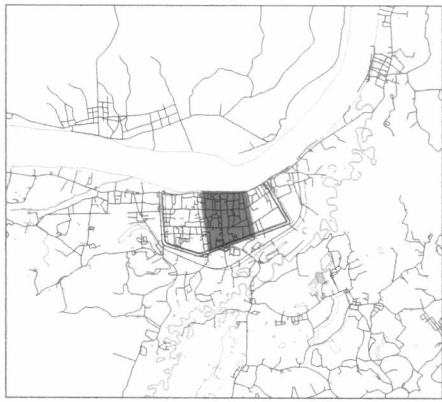
ตะวันออก-ตะวันตก ของเมือง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีกลุ่มโบราณสถานที่สำคัญตั้งกระจายอยู่ทั้งสอง ฝากถนน ซึ่งปัจจุบันทัศนียภาพในแนวถนนนี้สุริมน้ำโขงค่อนข้างไม่เป็นระเบียบทั้งจากขนาดและ รูปร่างอาคาร ซึ่งมีความหลากหลายและป้ายโฆษณา ป้ายชื่อร้านที่ระเกะระกะทำให้โบราณสถาน ถูกบดบังจนลดความสำคัญลงไปอย่างน่าเสียดาย (แผนที่ 4.13)

4.5.3 สภาพชุมชนและโบราณสถานบริเวณที่ 3

เป็นกลุ่มอาคารบ้านเรือนที่ตั้งอยู่บริเวณถนนที่พาดผ่านจนถึงถนนรอบกำแพงเมือง ด้านใต้ (ถนนรอบเวียง) โดยพบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณโบราณสถานและพื้นที่ต่อเนื่องโดยรอบส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่รกร้างว่างเปล่าสลับกับพื้นที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อยและพื้นที่โบราณสถาน สภาพโดยรอบของพื้นที่มีลักษณะเป็นชุมชนพักอาศัยกึ่งพาณิชยกรรม โดยอาคารส่วนใหญ่สร้างกันอย่างหนาแน่นบริเวณด้านตะวันออกของพื้นที่บริเวณถนนริมโขงและถนนสาย 2 ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอาคารพักอาศัยและอาคารกึ่งพาณิชยกรรมทั้งอาคารพาณิชย์และโกดังสินค้า ลักษณะของอาคารจะเป็นห้องแถว ตึกแถวคอนกรีตสูง 1-3 ชั้น อายุประมาณ 10-20 ปี เป็นอาคารสมัยใหม่ โดยบริเวณทางด้านตะวันออกของถนนริมโขงจะเป็นที่ตั้งของท่าเทียบเรือแห่งใหม่ของเมืองเชียงแสน และทางด้านของถนนริมโขงยังเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการที่สำคัญคือ สำนักงาน ไร่ยาสูบ ตำรวจน้ำ ศูนย์สำรวจอุทกวิทยาที่ 12 (เชียงแสน) ด้านตรวจคนเข้าเมือง ซึ่งถนนในช่วงนี้จะมีสภาพการจราจรที่ลุดกล่นตลอดเวลา เนื่องจากอยู่ใกล้ท่าเทียบเรือรับ-ส่งสินค้า ทำให้มีรถบรรทุกวิ่งเข้า-ออกตลอดเวลา และบริเวณริมฟุตบาทยังเป็นที่ขนถ่ายสินค้าและจอดรถขนถ่ายสินค้าของรถบรรทุกไปด้วยทำให้ถนนค่อนข้างแคบและผู้สัญจรไปมาต้องเดินทางลำบากและไม่ปลอดภัยส่วนบริเวณตอนในของพื้นที่สภาพชุมชนโดยรอบค่อนข้างสงบ บ้านเรือนมีลักษณะเหมือนชนบทโดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่รกร้างมีกลุ่มอาคารบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ห่าง ๆ ลักษณะอาคารจะเป็นอาคารพักอาศัยลักษณะเป็นบ้านเดี่ยวโครงสร้างไม้สูง 1-2 ชั้น สภาพถนนที่ใช้ในการเข้า-ออก พื้นที่ดังกล่าวส่วนใหญ่ยังเป็นถนนดินลูกรังขนาด 2 ช่องการจราจร

ปัจจุบันโบราณสถานที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่มีทั้งสิ้น 14 แห่ง โดยกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะปฏิสังขรณ์ ตลอดจนปรับปรุงสภาพแวดล้อมและภาพภูมิทัศน์บริเวณพื้นที่โดยรอบแล้ว 2 แห่ง คือวัดสี่สวดี และวัดหมื่นเชียง ซึ่งโบราณสถานส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังไม่ได้รับการขุดแต่งและบูรณะปฏิสังขรณ์ ซึ่งส่วนใหญ่จะเหลือเพียงเนินดินหรือถูกทำลายจนเกือบไม่เห็นร่องรอยของโบราณสถานอยู่เลย เนื่องจากบริเวณพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมของราษฎร ซึ่งถูกปรับพื้นที่มาแล้วและพื้นที่โบราณสถานบางส่วนถูกวัชพืชและต้นไม้ปกคลุมอย่างหนาแน่นทำให้สภาพของโบราณสถานต่าง ๆ พังทลายไปมากซึ่งโบราณสถานเหล่านี้ส่วนใหญ่จะอยู่ใน

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

แผนที่ 4.13 สภาพชุมชนและโบราณสถานบริเวณที่ 2

คำอธิบายสัญลักษณ์

- โบราณสถาน
- การใช้ประโยชน์อาคาร
- ที่อยู่อาศัย
- สถานราชการ
- พาณิชยกรรม
- โกดังและคลังสินค้า
- ที่อยู่อาศัยเชิงพาณิชยกรรม
- สถานการศึกษา
- การใช้ประโยชน์ดิน
- น้
- ไร่
- สวน
- ที่ว่างที่กรง
- อื่น ๆ
- วัด/โบสถ์/วัด

ที่มา :จากการสำรวจ (19 มิถุนายน 2546)

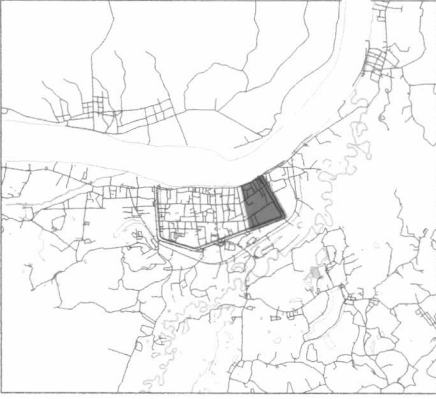
มาตราส่วน 1:9,000

บริเวณตอนในของพื้นที่ซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่รกร้างว่างเปล่า ได้แก่ บริเวณวัดศรีคำ วัดร้างหมายเลข 16 วัดร้างหมายเลข 17 วัดร้างหมายเลข 19 และได้มีการออกเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนดที่ดินและ น.ส.3 ในพื้นที่ดังกล่าวจำนวน 9 แปลง นอกจากนี้บริเวณ วัดร้างหมายเลข 20 วัดแจ่งท่านาคน และวัดศรีบุญเรือง เป็นที่ราชพัสดุซึ่งเป็นที่ตั้งของตำรวจน้ำ ศูนย์สำรวจอุทกวิทยาที่ 12(เชียงใหม่) โรงบ่มยาสูบ และท่าเทียบเรือแห่งใหม่ ได้มีการปลูกสร้างรั้ว และอาคารของหน่วยงานราชการ ครอบคลุมแนวโบราณสถานดังกล่าว อย่างไรก็ตามบริเวณพื้นที่โบราณสถานบางส่วนที่ตั้งอยู่บริเวณทางทิศใต้ของเมือง บริเวณถนนทัพม่านและถนนสาย 2 ซึ่งในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของ อาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัยหนาแน่นได้เสื่อมสภาพและพังทลายไปอย่างมาก เนื่องจากมีการจับจองของราษฎรเข้าไปใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างอาคารที่อยู่อาศัยและโกดังสินค้าในพื้นที่โบราณสถานหลายแห่งได้แก่ วัดร้างหมายเลข 18(ปัจจุบันมีการสร้างโรงเรือไม้ ครอบคลุมพื้นที่โบราณสถาน) วัดปทุมใต้(ปัจจุบันบางส่วนเป็นที่ตั้งของโรงแรมเชียงใหม่เวอรวิว) วัดสอยดาว วัดร้างหมายเลข 27 วัดสิงค์ วัดจำปาเหลือง วัดบ้านร้อง และวัดร้างหมายเลข 19 ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการปลูกอาคารที่เป็นที่อยู่อาศัย โดยบริเวณพื้นที่โบราณสถานดังกล่าวมีการออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3) ในพื้นที่ของแปลงที่ดินเหล่านี้จำนวน 16 แปลง (แผนที่ 4.14)

4.5.4 สภาพชุมชนและโบราณบริเวณรอบกำแพงเมืองเชียงใหม่

กลุ่มอาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่หนาแน่นบริเวณทางด้านเหนือและด้านใต้ของกำแพงเมืองเชียงใหม่มากกว่าบริเวณอื่น ๆ โดยลักษณะของอาคารบ้านเรือนและร้านค้าในบริเวณแนวกำแพงเมืองด้านเหนือและบริเวณชุมชนวัดพระธาตุจอมกิติจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับอาคารส่วนใหญ่ในเขตเมืองเก่า คือเป็นอาคารเก่าโครงสร้างไม้สูง 1-2 ชั้น อาคารมีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยวร้านค้าส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณริมถนนริมโขง มีลักษณะเป็นอาคารตึกแถวและบ้านเดี่ยวโครงสร้างคอนกรีตโดยจะมีพื้นที่ประกอบการค้าอยู่ชั้นล่างและชั้นบนไว้สำหรับอยู่อาศัย นอกจากอาคารบ้านเรือนไม้แล้ว ในบริเวณดังกล่าวนี้ยังพบกลุ่มอาคารสมัยใหม่แทรกประปรายอยู่บ้าง ซึ่งการใช้ประโยชน์อาคารเพื่อการค้าส่วนใหญ่จะขายของชำเพื่อให้บริการแก่คนในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนลักษณะอาคารบ้านเรือนและร้านค้าในบริเวณแนวกำแพงเมืองด้านใต้มีประชาชนอาศัยอยู่ค่อนข้างหนาแน่น ทางฝั่งตะวันตกตลอดแนวถนนริมโขงซึ่งเป็นที่ตั้งของสถานบันเทิง โกดังและคลังสินค้า ซึ่งเป็นอาคารคอนกรีตสูง 2-3 ชั้นทำให้บดบังทัศนียภาพบริเวณริมแม่น้ำโขงเป็นอย่างมาก ส่วนฝั่งตะวันออกของถนนจะเป็นย่านพักอาศัยและพักอาศัยกึ่งพาณิชย์กรรม โครงสร้างไม้และปูนความสูง 1-2 ชั้น รวมทั้งมีตึกแถวคอนกรีตและอาคารพาณิชย์ความสูง 2-3 ชั้น แทรกตัวอยู่บ้างจึงทำให้ลักษณะสถาปัตยกรรมโดยรวมมีความหลากหลาย ซึ่งบริเวณถนนรอบกำแพงเมือง

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

แผนที่ 4.14 สภาพชุมชนและโบราณสถานบริเวณที่ 3

คำอธิบายสัญลักษณ์

- โบราณสถาน
- การบูรณะโบราณสถาน
- ที่อยู่อาศัย
- สถานีราชการ
- พาณิชย์กรรม
- โรงเรียนและศาสนสถาน
- ที่อยู่อาศัยเชิงพาณิชย์กรรม
- การบูรณะโดยชนพื้นเมือง
- นา
- ไร่
- สวน
- ทางเท้า/ที่กาง
- อื่น ๆ

ที่มา : จากภาพถ่าย (19 มิถุนายน 2546)

มาตราส่วน 1:6,200

เชียงใหม่ด้านนอกจะมีถนนสามสายขนานไปกับแนวกำแพงเมืองทั้งสามด้าน ซึ่งมีสภาพร่มรื่น สวยงามเนื่องจากตามสองข้างทางมีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงาแก่ถนน ทำให้เห็นความต่อเนื่องของร่มเงา และสีเขียวของพันธุ์ไม้ ซึ่งจะเน้นให้เห็นขอบเขตของโบราณสถานอย่างชัดเจนทำให้เกิดบรรยากาศภายนอกกำแพงเมืองจะมีความสงบต่างจากพื้นที่ภายในเมืองเก่า และบริเวณพื้นที่รอบนอกที่อยู่ริมถนนริมโขง

ซึ่งบริเวณรอบนอกของกำแพงเมืองเชียงใหม่จะพบกลุ่มโบราณสถานที่มีความสำคัญอยู่หลายแห่ง ได้แก่ บริเวณวัดป่าสักที่ตั้งอยู่นอกเมืองใกล้กับบริเวณป้อมประตูป่าสัก โดยมีถนนเชื่อมกับบริเวณตัวเมือง โดยผ่านเข้าทางประตูป่าสักซึ่งสภาพโบราณสถานยังมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์และพื้นที่บริเวณโบราณสถานยังมีพื้นที่กว้างขวางบรรยากาศโดยรอบทั่วไปร่มรื่น เนื่องจากมีต้นสักขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ทั่วบริเวณ และบริเวณวัดพระธาตุดอยจอมกิติซึ่งอยู่บนดอยจอมกิติ ซึ่งมีสภาพร่มรื่นและเงียบสงบ ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มโบราณสถานที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งที่เราได้เข้ามาในเมืองเชียงใหม่ ส่วนโบราณอื่น ๆ ที่อยู่รอบนอกกำแพงเมืองส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ที่ราบ ซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและบนภูเขา ดังนั้นเขตโบราณสถานเหล่านี้จึงถูกทำลายและบุกรุกโดยประชาชน เพื่อใช้เป็นพื้นที่เพาะปลูก เช่น สวนผลไม้ ไร่ข้าวโพด ไร่ยาสูบ และมีการจับจองเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่โบราณสถานเสียส่วนใหญ่ ซึ่งทำให้โบราณสถานถูกรื้อทำลายไปเป็นจำนวนมาก

4.6 การวิเคราะห์เอกลักษณ์เฉพาะของเมืองเชียงใหม่

เมืองเชียงใหม่ ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองประวัติศาสตร์ได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์เมื่อเทียบกับเมืองอื่น ๆ ในภาคเหนือด้วยกัน โดยจากการสำรวจจะพบว่าเอกลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ด้านคือ เอกลักษณ์ทางด้านกายภาพและศิลปกรรม เอกลักษณ์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และเอกลักษณ์ทางด้านจินตภาพความรู้สึก

4.6.1 เอกลักษณ์ทางด้านกายภาพและศิลปกรรมของเมือง

1).รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน(สารูป)ของเมืองเชียงใหม่

ลักษณะสารูปของเมืองเชียงใหม่ มีรูปแบบเฉพาะตัวโดยลักษณะการวางแนวแกนของเมืองเชียงใหม่จะมีลักษณะขวางตะวันซึ่งได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ บริเวณตัวเมืองจะถูกล้อมรอบด้วยแนวกำแพงเมืองทั้ง 3 ด้าน โดยทางด้านตะวันออกของเมืองจะใช้แม่น้ำโขงเป็นแนวปราการทางธรรมชาติที่สำคัญ ภายในตัวเมืองเชียงใหม่ยังประกอบด้วยโบราณสถานต่าง ๆ กระจายตัวอยู่ทั่วไปถึง 76 แห่ง โดยรูปแบบทางสัญจรภายในเมืองเชียงใหม่จะมีรูปแบบ

โครงข่ายเป็นแบบกริด(Grid System Pattern) และรูปแบบขนาน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะอีกอย่างหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ บริเวณนอกกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือจะมีเนินเขาเดี่ยว ๆ ซึ่งเป็นที่ตั้งของพระธาตุดอยมกิตี ซึ่งเป็นโบราณสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งบนเนินเขานี้สามารถมองเห็นทิวทัศน์ของเมืองเชียงใหม่ได้ทั้งเมือง ซึ่งจะเห็นว่าเมืองเชียงใหม่เลือกชัยภูมิในการตั้งถิ่นฐานในลักษณะ “หันหลังให้เขา – หันหน้าให้น้ำ” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนในอดีต โดยปัจจุบันเมืองเชียงใหม่นับว่าเป็นชุมชนโบราณที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ ตลอดจนโครงสร้างและองค์ประกอบที่มีรูปแบบเฉพาะของเมืองโบราณได้ค่อนข้างสมบูรณ์เมืองหนึ่งในประเทศไทย

2).รูปแบบพระเจดีย์เมืองเชียงใหม่

ลักษณะรูปแบบของพระเจดีย์ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเมืองเชียงใหม่สามารถแบ่งออกได้ 2 รูปแบบ คือ เจดีย์ทรงระฆัง และเจดีย์ทรงปราสาท ซึ่งเจดีย์ทรงระฆังที่ถือว่าเป็นแบบแผนของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาโดยเฉพาะ จะมีลักษณะประกอบด้วยฐานเขียงรับฐานบัวกลม ลูกแก้วย่อเก็จ เหนือฐานบัวกลมลูกแก้วย่อเก็จ ประกอบด้วยชุดฐานบัวในผังกลม เป็นฐานบัวลูกแก้วออกไล่ลดหลั่นกัน 3 ฐานรองรับองค์ระฆังขนาดเล็กซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา ได้แก่ เจดีย์วัดเสาศิโยน เจดีย์วัดพระบวช เจดีย์วัดปงสนุก เป็นต้น ส่วนเจดีย์ทรงปราสาทที่ถือว่าเป็นต้นแบบของเจดีย์ทรงปราสาทในเมืองเชียงใหม่คือ เจดีย์วัดป่าสัก ซึ่งถือว่าเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดทรงระฆังห้ายอด ที่มีลวดลายปูนปั้นที่สวยงามและสมบูรณ์ที่สุดในภาคเหนือองค์หนึ่ง

3).พระพุทธรูปศิลปะล้านนาเชียงใหม่

ศิลปะแบบสมัยเชียงใหม่ที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์และรู้จักกันดีที่สุดคือพระพุทธรูปศิลปะล้านนาเมืองเชียงใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบของพระพุทธรูปในดินแดนล้านนา สามารถจัดกลุ่มตามลักษณะวิวัฒนาการของรูปแบบ และกำหนดอายุสมัยออกเป็น 3 ระยะด้วยกัน คือ

ระยะที่ 1 ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในระยะนี้ได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านนาระยะที่ 1 ที่สร้างขึ้นในเชียงใหม่ ซึ่งเดิมเรียกกันว่า “พระเชียงใหม่รุ่นแรก” หรือ “สิงห์ 1” และพระพุทธรูปศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่ซึ่งสร้างขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 กลุ่มพระพุทธรูปที่สำคัญ ได้แก่ พระพุทธรูปปูนปั้นที่พระเจดีย์ประธานวัดป่าสัก กลุ่มพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่จากวัดปงสนุก และวัดพระเจ้าล้านทอง

ระยะที่ 2 ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 พุทธลักษณะมีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากระยะที่ 1 มีการผสมผสานทางรูปแบบ มีอิทธิพลของศิลปะอยุธยาสกุลช่างกำแพงเพชร และพื้นเมืองแทรกเข้ามาอย่างเห็นได้ชัด พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในระยะนี้มักมีแนวเส้นโรพระศกปรากฏอยู่เหนือกรอบพระนลาฏ ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวไล่เลี่ยกัน ฐานฐานมักขยายขึ้น และมีการ

ตกแต่งลวดลายเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังมีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องและรูปเคารพชั้นรองอื่น ๆ เช่น พระสาวก และรูปเทวดา เป็นต้น

ระยะที่ 3 ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 23 – กลางพุทธศตวรรษที่ 24 ราว 150 ปี ก่อนที่เมืองเชียงใหม่จะถูกทิ้งร้างไป ในปี พ.ศ.2347 นั้น บรรดาพระพุทธรูปที่สร้างมีรูปแบบหลากหลายมากขึ้นตามตามอิทธิพลที่ได้รับทั้งศิลปะพม่า ศิลปะลาว ศิลปะอยุธยา และอิทธิพลของฝีมือช่างท้องถิ่นที่แทรกเข้าสูงมากในระยะนี้ แม้ว่ารูปแบบและปางของพระพุทธรูปจะมีมากขึ้นกว่าระยะก่อนแต่ฝีมือช่างเสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัด ทั้งสัดส่วนพระพุทธรูป การหล่อสำริด และการแกะสลักไม้

4).สภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ

ภายในเมืองเชียงใหม่มีสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ โดยจะมีแม่น้ำโขงเป็นฉากหน้าซึ่งบริเวณริมแม่น้ำโขงจะเป็นบริเวณพื้นที่โล่งสลับกับแนวต้นไม้สามารถมองเห็นทิวทัศน์ทางธรรมชาติที่สวยงามของฝั่งลาวได้โดยตลอดทั้งแนว รวมทั้งบริเวณตัวเมืองเชียงใหม่ ทั้งบริเวณแนวกำแพงเมือง พื้นที่โบราณสถานและตามสองฝากถนนสายต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่จะพบต้นสักขนาดใหญ่และต้นก้ามปู ขึ้นกระจายอยู่ทั่วไป ซึ่งก่อให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามและมีบรรยากาศที่เงียบสงบและรื่นรมย์ น่าอยู่ เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่อย่างหนึ่ง

4.6.2 เกร็ดลักษณะทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

1).เมืองท่า เมืองเชียงใหม่ ถือว่าเป็นเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งของอาณาจักรล้านนาในอดีตซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการรับซื้อสินค้าจากแหล่งต่าง ๆ แล้วส่งต่อมายังภาคเหนือตอนล่างเช่น เมืองเชียงใหม่ นอกจากนั้นยังมีบทบาทหน้าที่ในการควบคุมเส้นทางการค้าตามลำน้ำแม่โขง กับเมืองทางตอนบนของอาณาจักรล้านนา เช่น ยูนนาน ลิบสองปันนา และเมืองในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงเพื่อเชื่อมโยงกับเมืองต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำสาละวิน โดยสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าอุปโภค บริโภค ที่บรรทุกมากับเรือสินค้าของหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งจะมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งในแม่น้ำโขงและตลาดในเมือง ซึ่งเมืองเชียงใหม่เปรียบเสมือนเป็นปากประตูธรรมชาติที่เชื่อมโยงไปสู่อินโดจีนตอนบน ซึ่งปัจจุบันได้มีการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมืองท่าที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่และของประเทศ เพื่อควบคุมการค้าชายทางเรือในเส้นทางการค้าระหว่าง พม่า จีน และลาว เหมือนในอดีต

2).ประเพณีแข่งเรือนานาชาติ จัดขึ้นบริเวณแม่น้ำโขงหน้าที่ว่าการอำเภอเมืองเชียงใหม่ มีการนำเรือมาจากตำบลและวัดต่าง ๆ ภายในเมืองเชียงใหม่และพี่น้องประชาชนจากประเทศลาวพม่า เข้าร่วมประกวดและแข่งขัน โดยจะจัดขึ้นระหว่างวันที่ 16-18 เมษายน ของทุกปี

3). ทัศนกรรมพื้นบ้าน งานศิลปะทัศนกรรมพื้นบ้านของชาวเมืองเชียงใหม่ ที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงปัจจุบันคือ การทอผ้าไหม ของบ้านท่าขันทองและบ้านสันธาตุ และการทอผ้าฝ้ายของบ้านวังลาว บ้านปงของ และบ้านสบคำ

4). ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เมืองเชียงใหม่ถือเป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญเมืองหนึ่งทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนา ในบริเวณภาคเหนือตอนบนตลอดระยะเวลาาร่วม 674 ปี นับแต่พระเจ้าแสนภู พระราชนัดดาของพญามังรายทรงสร้างขึ้น เพื่อเป็นที่มั่นในการควบคุมดูแลหัวเมืองต่าง ๆ ในเขตโยนกมาตั้งแต่ปี พ.ศ.1871 เป็นต้นมา บริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่มีคุณค่า และ ภายในเมืองเชียงใหม่ยังพบร่องรอยของโบราณสถานต่าง ๆ กระจายอยู่ทั่วไปในเขตเมืองเชียงใหม่ ซึ่งโบราณสถานต่าง ๆ ที่สำคัญเหล่านี้ถือว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่เป็นอย่างมาก

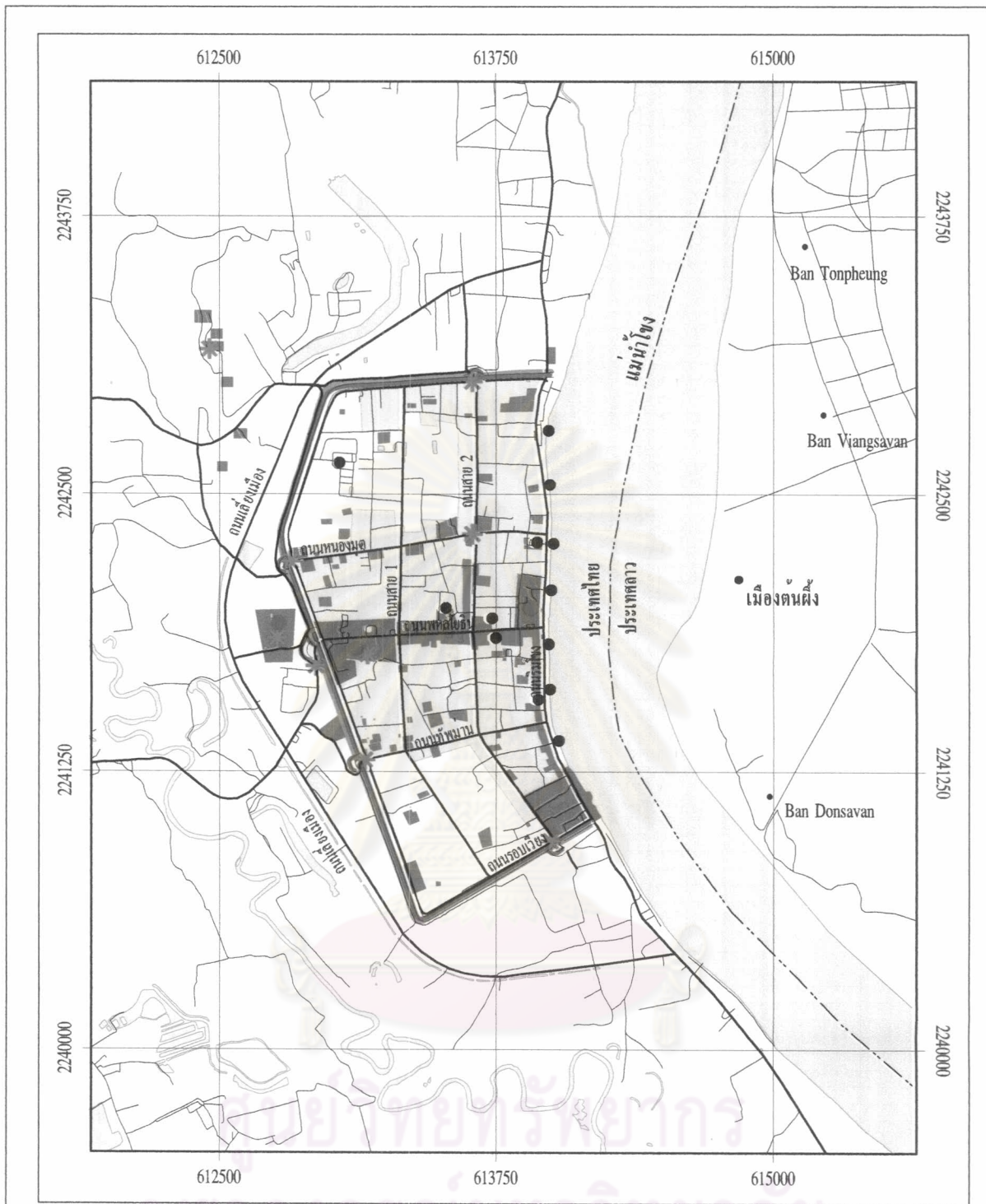
4.6.3 เอกลักษณ์ทางด้านจินตภาพของเมือง

เอกลักษณ์ด้านจินตภาพเป็นเอกลักษณ์ ที่เกิดจากความรู้สึกที่ได้รับรู้ สัมผัสหรือเกิดจากความคุ้นเคย ของคนในเมืองที่มีต่อเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเอกลักษณ์ทางด้านจินตภาพของเมืองเชียงใหม่มีดังนี้ (แผนที่ 4.15)

1). เส้นทาง (Path) เมืองเชียงใหม่มีเส้นทางหลักที่ผ่านไปยังเมืองอื่น ๆ ได้แก่ ถนนพหลโยธิน ซึ่งเป็นถนนแกนทางด้านทิศตะวันออก – ตก เป็นเส้นทางเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ทางด้านประตูป่าสัก ซึ่งทัศนียภาพบริเวณสองฝากถนนจะมีอาคารตั้งอยู่ค่อนข้างหนาแน่น และมีกลุ่มโบราณสถานที่สำคัญต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงมีสภาพที่สมบูรณ์แทรกตัวอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนถนนริมโขง ซึ่งเป็นถนนแกนทางด้านเหนือ – ใต้ เลียบไปกับลำน้ำโขง ซึ่งทัศนียภาพบริเวณถนนริมโขงฝั่งตะวันตกจะมีอาคารบ้านเรือนและร้านค้าค่อนข้างหนาแน่น มีกลุ่มโบราณสถานและวัดสำคัญในเมืองเชียงใหม่แทรกตัวอยู่บ้าง ส่วนฝั่งตะวันออกของถนนริมโขงจะเห็นทัศนียภาพริมแม่น้ำโขงได้ตลอดแนว ซึ่งเส้นทางย่อยที่ใช้ในการเดินทางภายในเมืองเชียงใหม่อยู่ 5 เส้นทางได้แก่

ถนนรอบเวียง เป็นถนนเลียบกำแพงเมืองด้านในตลอดแนวทัศนียภาพของถนน เส้นนี้จะเห็นกำแพงเมืองซึ่งมีต้นไม้สักขนาดใหญ่ขึ้นอยู่บนกำแพงเมืองอย่างหนาแน่นไปตลอดแนวกำแพงเมือง ฝั่งตรงข้ามกำแพงเมืองส่วนใหญ่จะเป็นที่รกร้างสลักับบริเวณสวนและบ้านเรือนราษฎร ถนนเส้นนี้สามารถเชื่อมต่อกับถนนทุกสายในตัวเมืองเชียงใหม่

ถนนทัพม่าน เป็นถนนที่วิ่งผ่านตัวเมืองในแนวตะวันออก – ตก โดยเชื่อมจากประตูทัพม่านไปยังถนนริมโขง ทัศนียภาพบริเวณสองฝากถนนมีบ้านเรือนราษฎรเบาบาง สลักับที่รกร้างและสวน มีโบราณสถานกระจายอยู่ทั้งสองฝั่งถนน

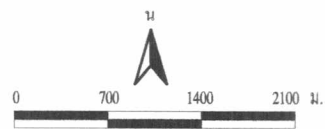
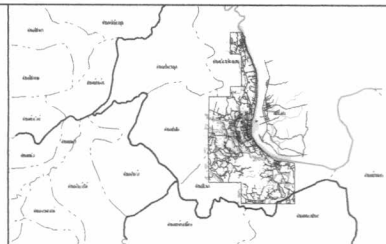

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน จังหวัดเชียงราย

แผนที่ 4.15 เอกลักษณ์ทางด้านจินตภาพของเมือง

คำอธิบายสัญลักษณ์

●	ศูนย์รวมกิจกรรมระดับอำเภอ	■	ศาสนสถาน/โบราณสถาน(จุดหมายตาราง)
●	ศูนย์รวมกิจกรรมระดับย่าน	□	ย่านที่พักอาศัย
*	จุดหมายตาหลักของเมือง	■	ย่านพาณิชยกรรม
—	แนวเส้นขอบของเมือง	■	ย่านราชการ
—	เส้นทางคมนาคม		

ที่มา : สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดเชียงรายและจากการสำรวจ(วันที่ 20 มี.ย. 2546)

นายยุทธนา พุขยงค์ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนหนองมุต เป็นถนนที่วิ่งผ่านตัวเมืองในแนวตะวันออก – ตก โดยเชื่อมจากประตูหนองมุตไปยังถนนริมโขง สองฝากถนนส่วนใหญ่เป็นสวน และที่รกร้าง มีบ้านเรือนเบาบาง และจะหนาแน่นขึ้นบริเวณใกล้ถนนริมโขง

ถนนสาย 1 เป็นถนนที่วิ่งผ่านตัวเมืองในแนวเหนือ – ใต้ ทศนิยมภาพบริเวณสองฝากถนน ซึ่งแบ่งเป็น 2 ช่วงคือ บริเวณที่ใกล้ใจกลางเมืองจะมีบ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่น และมีโบราณสถานกระจายอยู่สองฝากถนน ส่วนบริเวณทางใต้ของถนนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สวนและที่รกร้าง

ถนนสาย 2 เป็นถนนที่วิ่งผ่านตัวเมืองในแนวเหนือ – ใต้ โดยเชื่อมระหว่างถนนรอบเวียง บริเวณประตูยางเท็ง กับถนนรอบเวียงบริเวณประตูดินขอ ซึ่งทศนิยมภาพทั้งสองฝากถนนมีบ้านเรือนสลับกับที่รกร้างและสวน โดยจะหนาแน่นบริเวณใกล้ใจกลางเมือง

2). ศูนย์รวม (Node) ศูนย์รวมกิจกรรมของคนในเมืองเชียงแสน คือบริเวณที่ว่างภายในเมือง หรือบริเวณที่พบปะ ทำกิจกรรมประจำวันของประชาชนในเมืองเชียงแสน โดยจะมี 3 ระดับคือ (ภาพที่ 4.4)

(1). ระดับอำเภอ เป็นศูนย์รวมกิจกรรม งานประเพณี ออกกำลังกาย พักผ่อน บริเวณลานหน้าว่าการอำเภอเชียงแสน หรือริมแม่น้ำโขง ใช้สำหรับออกกำลังกายและพักผ่อน พื้นที่ในวัดป่าสักและวัดเจติยंहลวงซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของเมืองเชียงแสน บริเวณศูนย์การทางเศรษฐกิจของเมืองซึ่งจะตั้งอยู่บริเวณถนนพหลโยธินและถนนริมโขง

(2). ระดับย่าน เป็นจุดศูนย์รวมของคนระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในเมืองเชียงแสน ที่มารวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ คือ บริเวณตลาดสดเทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน สนามเด็กเล่น บริเวณริมแม่น้ำโขง ภายในวัดปงสนุก วัดพระเจ้าล้านทองและวัดผ้าขาวป่าน ภายในสนามโรงเรียนเชียงแสนวิทยาคม และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 15 เป็นกิจกรรมประเภทที่จัดรดเล่นกีฬา ออกกำลังกาย และพักผ่อนหย่อนใจ

(3). ระดับละแวกบ้าน มีศูนย์รวมกิจกรรมของชุมชนบริเวณที่โล่ง ที่ว่างในละแวกกลุ่มบ้านตนเอง เช่น ใต้ต้นไม้ บริเวณทางเท้าริมน้ำ หน้าร้านค้า บริเวณพื้นที่โบราณสถาน ใช้ทำกิจกรรม เช่น นั่งเล่น พักผ่อน

ภาพที่ 4.4 ศูนย์รวมกิจกรรมของคนในเมืองเชียงแสน

3). ย่าน (District) เป็นสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของเมืองเชียงใหม่ที่สามารถบอกถึงกิจกรรมและการใช้พื้นที่ที่เกิดขึ้นกับบริเวณย่านนั้น ๆ โดยย่านสำคัญของเมืองเชียงใหม่ได้แก่ ย่านพาณิชย์กรรม จะอยู่บริเวณโดยรอบตลาดสดเทศบาลตำบลเวียงเชียงใหม่และบริเวณถนนริมโขง ซึ่งมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้แก่ ร้านอาหาร ธนาคาร ร้านขายของชำ ร้านวัสดุก่อสร้าง เป็นต้น ย่านศูนย์ราชการ จะอยู่บริเวณที่ว่าการอำเภอเชียงใหม่ และบริเวณสองฝากของถนนพหลโยธินซึ่งได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ องค์การไปรษณีย์ สำนักงานศุลกากร สำนักงานที่ดินอำเภอเชียงใหม่ เป็นต้น ส่วนย่านที่อยู่อาศัยและย่านโบราณสถาน จะกระจายอยู่ทั่วไปตามสองฝากถนนภายในเมืองเชียงใหม่

4). จุดหมายตา (Landmark) ได้แก่ องค์ประกอบทางกายภาพที่โดดเด่นเป็นจุดสังเกตหรือจุดหมายตาของเมือง หรือ ชุมชน โดยจุดหมายตาของเมืองเชียงใหม่ ได้แก่

(1). ป้ายขนาดใหญ่เขียนว่า “เมืองเชียงใหม่” ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของประตูเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะสามารถสังเกตเห็นได้ก่อนเดินทางเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ทางด้านถนนพหลโยธิน

(2). วัดเจ็ดยักษ์หลวง ตั้งอยู่ริมถนนพหลโยธินจะอยู่ทางด้านขวามือเมื่อเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองเชียงใหม่ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ และวัดเจ็ดยักษ์หลวงยังมีเจดีย์องค์ประธานที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเมืองซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้แต่ไกล

(3). กำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมประตู ใช้เป็นจุดสังเกตที่ทำให้ประชาชนรู้ว่าได้เดินทางเข้าสู่เมือง หรือออกจากเมืองเชียงใหม่แล้ว

(4). วัดพระธาตุจอมกิติและวัดพระธาตุผาเงาซึ่งเป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองที่สำคัญแห่งหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งตั้งอยู่บนดอยจอมกิติซึ่งอยู่ทางด้านตะวันตกและบนดอยทางด้านใต้ของเมืองเชียงใหม่ตามลำดับ ซึ่งถ้าเดินทางเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ทางด้านประตูเมืองเชียงใหม่จะสังเกตเห็นวัดพระธาตุจอมกิติตั้งตระหง่านอยู่แต่ไกล และถ้าเดินทางเข้าเมืองเชียงใหม่ทางถนนริมโขงก็จะสังเกตเห็นพระธาตุผาเงาตั้งตระหง่านอยู่บนยอดดอยมาแต่ไกลเช่นกัน

5) ขอบ (Edge) เมืองเชียงใหม่ มีเส้นขอบที่สำคัญของเมืองได้แก่ แนวกำแพงเมืองและคูเมืองเชียงใหม่ซึ่งปัจจุบันยังคงมีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ และแนวขอบตามลำน้ำโขงซึ่งเป็นขอบเขตทางธรรมชาติ ที่ช่วยกำหนดขอบเขตระหว่างพื้นที่ตัวเมืองเก่าและพื้นที่นอกเมืองซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมและชนบท ส่วนเส้นขอบที่ใช้ในการแบ่งย่านต่าง ๆ ภายในเมืองเชียงใหม่ นั้นพบว่า ไม่ปรากฏขอบเขตของย่านอย่างชัดเจนเนื่องจากในพื้นที่เมืองเชียงใหม่ส่วนใหญ่จะมีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบผสมผสาน ทำให้ย่านต่าง ๆ ภายในเมืองไม่มีขอบเขตที่แบ่งกันอย่างชัดเจน

4.7 การศึกษาด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

กฎหมายนับว่าเป็นกลไกที่สำคัญอย่างหนึ่งที่น่านำมาใช้เพื่อปกป้อง คุ้มครองและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้พ้นจากการถูกทำลาย ทำให้สูญหาย หรือเสื่อมค่า ไม่ว่าจะจากการกระทำของมนุษย์โดยตรงหรือจากกิจกรรมการพัฒนาเมืองในอดีต จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารวิชาการต่าง ๆ จะพบว่า มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์หลายฉบับเช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พระราชบัญญัติการผังเมือง พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และเทศบัญญัติ ซึ่งได้สรุปไว้ในตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์

ชื่อกฎหมาย	สาระโดยสรุป
1.พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522	กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน เคลื่อนย้าย และใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารชนิดใดหรือบางประเภท เพื่อประโยชน์ในด้านการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การผังเมือง และการสถาปัตยกรรม
2.พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535	กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ มาตรการในการควบคุม หรือกำกับดูแลสำหรับกิจการหรือการดำเนินการในเรื่องต่างๆ กำหนดมาตรฐานสภาวะความเป็นอยู่ที่เหมาะสมกับการดำรงชีพของประชาชนและวิธีการเพื่อตรวจสอบควบคุมกำกับดูแล และให้มีการแก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอนอาคาร หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งต่อเนื่องกับอาคารทั้งหมดหรือแต่บางส่วน ที่มีสภาพทรุดโทรมซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้อยู่อาศัยหรือมีลักษณะไม่ถูกสุขลักษณะของการใช้เป็นที่อยู่อาศัยเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ

ตารางที่ 4.1 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ (ต่อ)

ชื่อกฎหมาย	สาระโดยสรุป
3. พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 - ผังเมืองรวม	แบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน พร้อมด้วยข้อกำหนดเป็นมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินในแต่ละประเภทรวมถึงที่โล่ง โครงการคมนาคมและขนส่ง และโครงการกิจการสาธารณูปโภคภายในเมือง
- ผังเมืองเฉพาะ	กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งจำแนกเป็นประเภทกิจการพร้อมทั้งแนวเขตการแบ่งที่ดินออกเป็นประเภทย่าน โครงการและรายละเอียดโครงการคมนาคมและขนส่ง ที่โล่ง กิจการสาธารณูปโภค การกำหนดระดับพื้นที่ดิน ที่ตั้งของสถานที่ที่มีคุณค่าในทางศิลปกรรม ประวัติศาสตร์โบราณคดี และสถาปัตยกรรม ตลอดจนบริเวณที่มีทรัพยากรธรรมชาติหรือภูมิประเทศที่งดงามหรือมีคุณค่าในธรรมชาติ
4. พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535	มาตรา 43 กำหนดไว้ว่า ในกรณีที่น่าจะปรากฏว่าพื้นที่ใดที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมอันควรแก่การอนุรักษ์และพื้นที่นั้นยังมิได้ถูกประกาศกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ ให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้พื้นที่นั้นเป็นเขตพื้นที่คุ้มครองและ(มาตรา44)ให้กำหนดมาตรการคุ้มครองอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างดังต่อไปนี้ไว้ในกฎกระทรวงด้วย <ol style="list-style-type: none"> 1. กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติหรือมีให้กระทบกระเทือนต่อคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม 2. ห้ามการกระทำหรือกิจกรรมใดๆ ที่อาจเป็นอันตรายหรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งที่มีคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม 3. กำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการของส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชนที่จะทำการก่อสร้างหรือดำเนินการในพื้นที่นั้น ให้มีหน้าที่ต้องเสนอรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม 4. กำหนดวิธีการจัดการโดยเฉพาะสำหรับพื้นที่นั้น รวมทั้งการกำหนดขอบเขตหน้าที่และความรับผิดชอบของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ในการร่วมมือและประสานงานให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน เพื่อรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่นั้น 5. กำหนดมาตรการการคุ้มครองอื่น ๆ ตามที่เห็นสมควรและเหมาะสมแก่สภาพของพื้นที่นั้น

ตารางที่ 4.1 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ (ต่อ)

ชื่อกฎหมาย	สาระโดยสรุป
5.พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535	อาศัยอำนาจตามมาตรา 7 ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินให้เป็นเขตโบราณสถาน และมีอำนาจอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้มีการปลูกสร้างอาคารอื่นใดในเขตโบราณสถาน มีอำนาจระงับและรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารในเขตโบราณสถานโดยไม่ได้รับอนุญาต นอกจากนี้ในมาตรา 9 ได้ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนไว้แล้วมีหน้าที่ดูแล เมื่อเกิดชำรุดหักพังเสียหาย
6.กฎกระทรวง (พ.ศ. 2519) ออกตามความในพระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518	กระทรวง ทบวง กรมหรือองค์การปกครองท้องถิ่น ซึ่งได้รับอนุญาตให้ใช้ที่ราชพัสดุ จะต้องดูแลและบำรุงรักษาที่ราชพัสดุเสมอ
7.เทศบัญญัติ(ข้อบัญญัติท้องถิ่น)	เพื่อการอนุรักษ์ เทศบาลสามารถออกเทศบัญญัติ ภาวะเทียบ เพื่อควบคุมการใช้ที่ดิน การใช้อาคาร การออกแบบอาคารใหม่และการตัดแปลงต่อเติมอาคารที่มีอยู่แล้วได้
8. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 - หมวด 3 มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิในกิจกรรมดังนี้	การอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน
- หมวด 3 มาตรา 49 การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์	การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการอันเป็นสาธารณูปโภค การอันจำเป็นในการป้องกันประเทศ การได้มาซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ การผังเมือง การส่งเสริมและการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การพัฒนาการเกษตรหรือการอุตสาหกรรม การปฏิรูปที่ดิน หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างอื่น
9. พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2532	รักษาความสะอาดในที่สาธารณะและสถานสาธารณะ ดูแลรักษาสนามหญ้าและต้นไม้ในถนนและสถานสาธารณะห้ามทิ้งสิ่งปฏิกูลมูลฝอยในที่สาธารณะและสถานสาธารณะ

ที่มา: จากการศึกษา

4.8 องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง

การบริหารและการจัดการเมืองประวัติศาสตร์จะมีรูปแบบและแนวทางแตกต่างไปจากการบริหารและจัดการเมืองโดยทั่วไป ทั้งนี้เพราะเมืองประวัติศาสตร์มีลักษณะเฉพาะทำให้การดูแลและดำเนินการต่าง ๆ ในเมืองต้องอาศัยความรู้และความเข้าใจเป็นพิเศษ เพื่อให้เมืองประวัติศาสตร์สามารถดำรงอยู่ได้โดยคงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ไว้ได้และสามารถทำหน้าที่ของเมืองในปัจจุบันคือตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างผสมผสานสอดคล้องกัน

โดยการบริหารและการจัดการเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันมีรูปแบบการจัดการแบบที่ให้อยู่ทั่วไป คือมีการแบ่งภาระหน้าที่และความรับผิดชอบในหน่วยงานต่างๆ ตามความชำนาญหรือตามหน้าที่เฉพาะของตนเอง แต่ละหน่วยงานจะปฏิบัติการกิจในส่วนของตนเอง ซึ่งในการบริหารและการจัดการเมืองเชียงใหม่นั้นมีทั้งการดำเนินการในส่วนที่มีผลกระทบต่อกายภาพของเมืองโดยตรง ได้แก่ การจัดการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การควบคุมการใช้ที่ดิน และการให้ที่ดินของรัฐ การดูแลอนุรักษ์ และฟื้นฟู โบราณสถาน การดูแลและควบคุมอาคาร การดูแลและจัดการพื้นที่สาธารณะ และกิจกรรมที่ไม่มีผลกระทบต่อกายภาพของเมืองโดยตรง ได้แก่ กิจกรรมที่เป็นการดูแลรักษา กายภาพของเมืองและกิจกรรมหลักต่าง ๆ เช่น การรักษาความสงบเรียบร้อยของเมือง การจราจร และการขนส่งในเมือง เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการด้านต่าง ๆ จะมีหน่วยงานเฉพาะคอยดูแล

องค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเชียงใหม่ ประกอบด้วย หน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้

1). หน่วยงานราชการ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ มีดังนี้ (ตารางที่ 4.2)

2). หน่วยงานเอกชน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง มีดังนี้

(1). สมาคมสถาปนิกสยาม ดำเนินการจัดการประกวดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งให้คำแนะนำในการอนุรักษ์และบำรุงรักษาสิ่งก่อสร้าง โดยมีคณะกรรมการในการพิจารณาตัดสินมอบรางวัลสำหรับสิ่งก่อสร้างที่ดีเด่นประจำปี

(2). สมาคมสร้างสรรค์ไทย ช่วยในด้านการรณรงค์ให้ชุมชนตระหนักถึงการดูแล และรักษาสิ่งก่อสร้างในทุก ๆ ด้าน

(3). สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม จะช่วยให้คำแนะนำเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างในทุก ๆ ด้าน

3). หน่วยงานด้านการศึกษาและวิจัย เช่น มหาวิทยาลัย วิทยาลัย สถาบันต่าง ๆ ช่วยในการค้นคว้า วิจัยทางโบราณคดีและโบราณสถาน และการออกเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่

เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง รวมทั้งการเปิดหลักสูตรการเรียนการสอนในวิชาที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรม

ตารางที่ 4.2 หน่วยงานราชการ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง

หน่วยงาน	ฐานะ	อำนาจหน้าที่
สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่	การบริหารราชการส่วนภูมิภาค	- การบำรุงรักษา อนุรักษ์และฟื้นฟูโบราณสถาน - การอนุญาตก่อสร้างอาคาร ในเขตที่มี การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน
กรมการศาสนา	การบริหารราชการส่วนกลาง	- ดูแลศาสนสมบัติ และการบำรุงรักษาศาสนสถาน - การควบคุม ดูแลการใช้ที่ดินของวัด การก่อสร้างศาสนสถานและวัดต่าง ๆ
สำนักงานธนารักษ์จังหวัด เชียงราย	การบริหารราชการส่วนภูมิภาค	- ควบคุม ดูแล การใช้ประโยชน์ที่ราชพัสดุ - กำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ ที่ราชพัสดุ
สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดราย	การบริหารราชการส่วนภูมิภาค	- วางและจัดทำผังโครงสร้างจังหวัด ผังเมือง ผังพัฒนาชุมชน ผังพัฒนาชนบทระดับตำบล - การพิจารณาความเหมาะสมด้านผังเมืองในการเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาล และองค์การท้องถิ่นอื่น ๆ
เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน	การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น	- การดูแลบริเวณรอบ ๆ โบราณสถาน โดยจัดระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การรักษาความสะอาดพื้นที่ต่าง ๆ - การจัดการเกี่ยวกับตลาด สวนสาธารณะ - การอนุญาตการก่อสร้าง,ควบคุมอาคาร - การดูแลท่าเทียบเรือ
สำนักงานที่ดินอำเภอเชียงแสน	การบริหารราชการส่วนภูมิภาค	- การจัดการและบริหารที่ดิน - การควบคุมดูแลอาคารชุด, การจัดสรรที่ดิน - การรังวัดและออกเอกสารสิทธิหรือโฉนดที่ดิน ฯลฯ - ดูแลที่สาธารณะ
สำนักงานขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวีเชียงแสน	การบริหารราชการส่วนภูมิภาค	- ดูแลรักษาแม่น้ำ ลำคลอง และการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำลำคลอง ,การรื้อถอนแม่น้ำ - ดูแลการใช้ประโยชน์บริเวณท่าเทียบเรือ
สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด เชียงราย	การบริหารราชการส่วนภูมิภาค	- ควบคุมดูแลและประสานงานกิจกรรมด้านอุตสาหกรรม - ควบคุมและส่งเสริมการประกอบกิจการโรงงาน
สำนักงานอำเภอเชียงแสน	การบริหารราชการส่วนภูมิภาค	- ดูแลการดำเนินงานต่าง ๆ ในอำเภอ - ประสานงานหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง ในอำเภอ
สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม	การบริหารราชการส่วนกลาง	- สนับสนุน ดูแลรักษา และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและศิลปกรรม

ตารางที่ 4.2 หน่วยงานราชการ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง(ต่อ)

หน่วยงาน	ฐานะ	อำนาจหน้าที่
		- งานทางด้านวิชาการ, เผยแพร่การ อนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	รัฐวิสาหกิจ	- สนับสนุนการท่องเที่ยวเมืองเชียงใหม่
การประปาส่วนภูมิภาค	รัฐวิสาหกิจ	- ดำเนินการด้านการประปา
การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค	รัฐวิสาหกิจ	- จัดหาและบริการไฟฟ้า
องค์การโทรศัพท์ แห่งประเทศไทย	รัฐวิสาหกิจ	- จัดหาและบริการโทรศัพท์
องค์การบริหารส่วนตำบล	การบริหารราชการ ส่วนท้องถิ่น	- การจัดการพื้นที่โดยรอบเมืองเชียงใหม่
สำนักงานขนส่งจังหวัด เชียงใหม่	การบริหารราชการ ส่วนภูมิภาค	- ควบคุมดูแลการขนส่ง เส้นทางขนส่งในเมือง - ดำเนินการว่าด้านกฎหมายการขนส่งทางบก
สถานีตำรวจภูธรอำเภอ เชียงใหม่	การบริหารราชการ ส่วนภูมิภาค	- ดูแลและจัดการด้านการจราจร - การควบคุมดูแลความสงบเรียบร้อยของเมือง - การควบคุมบังคับใช้กฎหมายในเมือง

ที่มา: จากการศึกษา

4). ประชาชน เป็นผู้ที่สำคัญที่สุดในการที่จะทำให้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม สามารถดำรงคุณค่าอยู่ได้หรือไม่ ทั้งนี้เพราะเป็นผู้ที่ถือกรรมสิทธิ์ในอาคารสถานที่นั้น ๆ หากขาดความรู้ ความรัก และความเข้าใจในการเห็นคุณค่าของงานสถาปัตยกรรมเหล่านั้นอาจถูกทำลายได้อย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์

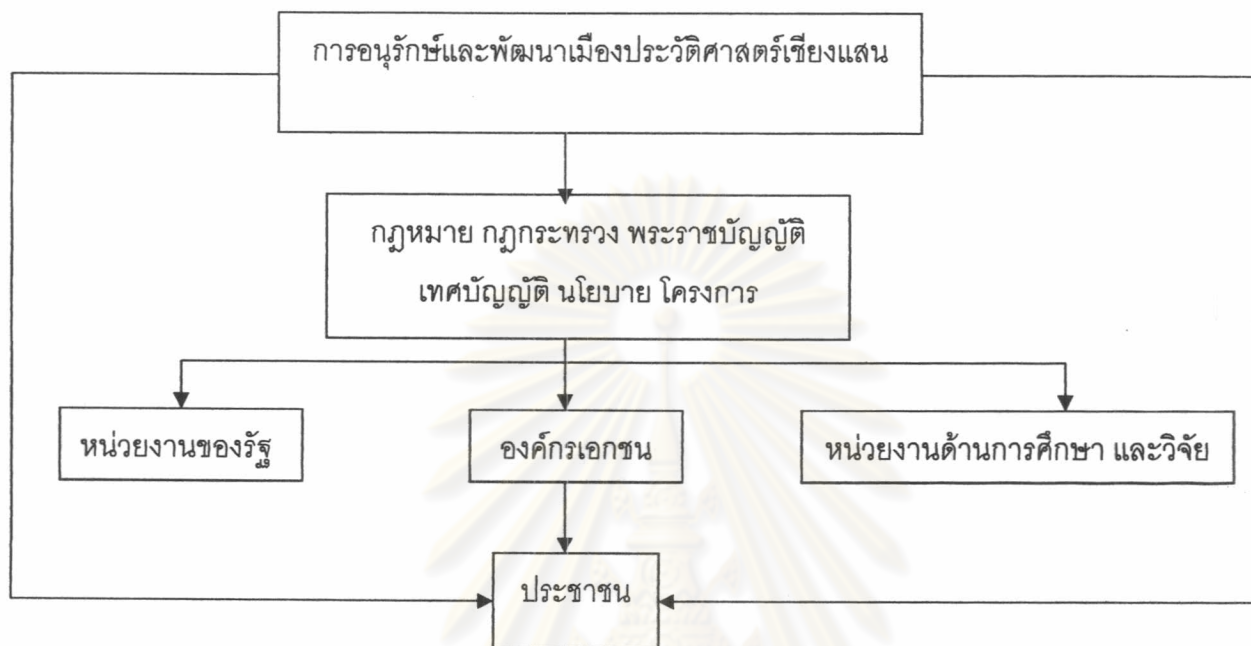
การจัดสัมมนาเกี่ยวกับอนาคตของเมืองเชียงใหม่

การจัดทัศนศึกษาเพื่อเที่ยวชมมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่

ภาพที่ 4.5 การจัดกิจกรรมของหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการศึกษากฎหมายและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาสามารถสรุปเป็นแผนผังแสดงองค์ประกอบที่มีปัจจัยร่วมต่อการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าเชียงใหม่ได้ดังแผนภูมิ 4.1

แผนภูมิ 4.1 องค์ประกอบที่มีปัจจัยร่วมต่อการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าเชียงใหม่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย